

Den svenska oron

Trender och sociala skillnader 1986–2017

Författare: Erik Vestin

Ojämligheten i Sverige har vuxit under lång tid. Samma mönster återfinns i de flesta jämförbara länder. De växande klyftorna har stora konsekvenser; för demokratin, för sammanhållningen i samhället och för den enskilda människans makt och möjligheter.

Det är bakgrunden till att LO-kongressen 2016 beslutade att tillsätta jämlikhetsutredningen. Syftet är att beskriva ojämlikhetens framväxt och konsekvenser, förstå vad det är som driver den och att ta fram förslag på hur jämlikheten kan öka. Utredningen ska resultera i en slutrapport till LOs kongress 2020 och ett antal underlagsrapporter innan dess, varav denna är en.

Min förhoppning är att denna rapport tillsammans med jämlikhetsutredningens övriga material ska bidra till en debatt om jämlikhetens betydelse och hur vi når ett Sverige med avsevärt mindre klyftor än i dag, där alla människor får komma till sin fulla rätt.

Therese Guovelin

LOs förste vice ordförande

Författarens tack

Ett stort tack till Moa Frödin Gruneau för hjälp med att konvertera data, Jonas Hinnfors för användbara synpunkter, samt Mikael Karlsson, Josefine Landberg, Maria Solevid, Ewa Vestin och Åsa Wettergren för rekommendationer om litteratur och tidningsartiklar.

Underlagsrapport till LOs jämlikhetsutredning.

Rapporten är skriven av Erik Vestin, fil dr i statsvetenskap, Göteborgs universitet.

Författaren ansvarar själv för rapportens innehåll och slutsatser.

© Landsorganisationen i Sverige 2019

Grafisk form: LO

Omslagsillustration: Cristina Jäderberg

Grafisk form: LO

Tryck och produktion: Bantorget Grafiska AB, Stockholm 2019

ISBN 978-91-566-3344-7

LO 19.06 1000

1. Innehåll

2. Introduktion	5
3. Orons utveckling	8
Övergripande trender för samhällsoron	9
Samhällsoron i olika delar av samhället	11
Personlig oro	18
Framtidstro och optimism	22
Samvariation mellan social oro och personlig oro	30
Sammanfattning av resultat	32
4. Diskussion	34
Vad kan SOM-undersökningarna säga om oro?	34
Lever vi i en "orons tid"?	36
Oro och ekonomisk ojämlikhet	38
Har oro politiska konsekvenser?	40
5. Referenser	43
6. Appendix	46

1. Introduktion

DISKUSSIONER OM MÄNNISKORS rädsla och oro har tagit stor plats i den svenska politiska debatten under senare år (Solevid 2017). Inte minst kretsade Socialdemokraternas kampanj i riksdagsvalet 2018 i hög grad kring ordet ”trygghet” – till synes med en vilja att åstadkomma ett lugnande tilltal.

I den allmänna debatten har oro och rädsla framförallt kopplats till Sverigedemokraternas framgångar. Till exempel kontrasterar Olle Wästberg och Daniel Lindvall i boken *Folkstyret i rädslans tid* dagens politiska situation mot gårdagens i termer av att den senare var mer förnuftsstyrd, och ”populismen” i vår tid sägs vara svår att bekämpa just för att den är så känslostyrd (Wästberg och Lindvall 2017, s. 13). I Göran Greiders och Åsa Linderborgs *Det populistiska manifestet* (2018) nämns såväl oro som skam och vrede i kommentarer till Sverigedemokraternas framväxt. Samtidigt varnas det, med hänvisning till Jan-Werner Müllers (2016) essä om populism, för att betrakta dessa fenomen som bara ett ”känslovall”. Det kan också påpekas att olika sorters känslor spelar en betydande roll i alla politiska och sociala rörelser, såväl i arbetarrörelsen och väckelsen (Dahlgren och Starrin 2004, s. 189–204) som i fascistiska rörelser.

Rapporten tar sin början i observationen att många påståenden om ökad oro tycks ha en ganska liten empirisk bas. Många resonemang går ut på att peka på att samhällssituationen har förändrats på ett eller annat sätt, och resonera sig fram till hur detta ökar förekomsten av olika känslor. Det är dock ont om empiriska studier av känslorna som sådana. Syftet med den här rapporten är att försöka ge lite empirisk grund till diskussionen om huruvida vår tid kan kallas för en rädslans eller orons tid, och föra en diskussion kring vad teorier om känslornas roll i det politiska beteendet kan tillföra för att förstå framförallt Sverigedemokraternas framväxt.

En andra tanke med rapporten är att belysa orons fördelning i samhället. Känslor kan vara intressanta att studera som (ytterligare) en aspekt av den sociala ojämlikheten. De socio-ekonomiska skillnaderna

kan tänkas motsvaras av känslomässiga klyftor i hur negativt eller positivt man upplever såväl den personliga tillvaron som samhällsutvecklingen i stort.

Intresset för känslors roll i den politiska utvecklingen har vuxit sig större under 2000-talet (se exempelvis Neuman m.fl. 2008, Albertson och Gadarian 2015, Robin 2006). Det tycks dock vara ont om studier som beskriver förekomsten av olika känslor i befolkningen som helhet, och då framförallt utvecklingen över tid (se dock Solevid 2016 samt Solevid och Oscarsson 2015). Rapporten kommer att kretsa kring en av de största tillgängliga datakällorna när det gäller svenskars känslor inför samhällsutvecklingen, nämligen SOM-undersökningarna. Sedan 1986 har dessa undersökningar ställt frågor om i vilken grad svenskarna oroar sig för olika samhällsproblem, hur de ser på sin ekonomiska framtid och om de är nöjda med sina liv. Dessa data gör det möjligt för oss att åtminstone i någon mån bedöma rimligheten i påståenden om att oron ökar i Sverige, eller om hur den utvecklar sig i olika samhällsskikt.

Rapporten tar sig alltså an följande frågor: Har oron ökat i Sverige? I så fall för vad? Gäller det generellt eller för bestämda fenomen? Har den ökat i befolkningen överlag, eller snarare i vissa samhällsgrupper?

I det nästkommande kapitlet redovisas en rad empiriska resultat ur SOM-undersökningarna kring dessa frågor. Därefter diskuteras närmare hur dessa data och resultat ska tolkas, i vilken mån vi kan sägas leva i en ”orons tid” och om de resultat vi funnit kan tolkas som en delförklaring till de senaste årens politiska utveckling.

I nästa steg aktualiseras frågor om sambandet mellan denna oro och utvecklingen i samhället. På dessa frågor kommer undersökningen att ge färre empiriska svar, men de diskuteras utifrån aktuell forskning kring politisk psykologi. Här diskuteras också på vilket sätt oron är ett problem och vad den kan få för politiska konsekvenser. Det fenomen som främst är aktuellt att diskutera här är förstås Sverigedemokraternas framväxt. Det handlar också om strategier för att förhålla sig till oron. Här har i huvudsak tre strategier diskuterats på senare år: En är att gå förbi oron och prata om andra saker. En annan är att bekräfta oron, men försöka ge folk en annan tolkning av vad de känner och ett annat förslag till politiska åtgärder som kan avhjälpa oron. En tredje handlar

om att tvärtom satsa allt på ett rakt motsatt budskap och ge skäl för att känna hopp inför en ljusare framtid. Rapporten kommer inte att ta klar ställning för någon av dessa tre strategier, men kommer att diskutera argument för och emot dem.

2. Orons utveckling

DENNA RAPPORT UTGÅR från frågor som ställts i SOM-undersökningarna sedan 1986 om hur oroliga svenskarna känner sig för olika samhällsproblem.¹ En kortare tidsserie (2010–2014) med frågor om oro för mer personliga risker visas också, närmare bestämt oro för att sakna pengar vid en oväntad utgift, att inte få en tillräckligt stor pension, att bli arbetslös, att bli allvarligt sjuk och att bli utsatt för brott. Även några frågor som kan sägas fånga något av motsatsen beskrivs, nämligen hur pass nöjda människor är med sina liv. Dessa frågor utgör här en omvänd indikator på medborgarnas oro och missnöje. Därtill redovisas vad människor tror om den ekonomiska utvecklingen i riket respektive för egen del samt om man tycker att utvecklingen i landet är på väg åt rätt eller fel håll.

Det är framförallt utvecklingen mellan år i oro för vissa fenomen som står i centrum, snarare än vilket fenomen folk är mest oroliga för, samt skillnader mellan olika socioekonomiska grupper och hur dessa har utvecklats över tid. Det kommer även att redovisas skillnader mellan socioekonomiska grupper i oro för den personliga situationen. Slutligen redovisas några observationer kring samvariationen mellan frågorna om samhällsoro och personlig oro.

Kapitlet kan summeras i följande frågeställningar:

- Hur har den svenska oron utvecklats över tid? Är svenskar generellt mer oroliga över samhällsproblem i dag än för 30 år sedan?
- Hur är oron fördelad i olika samhällsgrupper? Ser vi någon konvergens eller divergens över tid?
- Hur har det svenska framtidshoppet utvecklats över tid? Är svenskar generellt mindre hoppfulla i dag?

¹ SOM-undersökningarna är en årlig undersökning som genomförs av SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Det är en omfattande enkätundersökning med ett slumpmässigt urval av den svenska befolkningen mellan 16 och 80 år. För fler upplysningar om de tekniska aspekterna av undersökningarna, se någon av institutets många antologier, till exempel Andersson m.fl. (2018). På senare år har SOM-undersökningarna fått en del problem med representativiteten bland de svarande. Se Markstedt (2014) samt fotnot i avsnitt 2.1 om hur detta har hanterats i denna rapport och hur det påverkar resultaten.

- Hur är hoppet fördelat över olika samhällsgrupper? Ser vi någon konvergens eller divergens över tid?
- Hur samvarierar samhällsoro och personlig oro med varandra?

Att mäta människors oro är svårt. En diskussion om detta finns i rapportens avslutande diskussionsdel. Dessa problem kommer främst att hanteras genom att analysens fokus ligger på skillnader över tid och mellan grupper. Resonemangen kommer att vila på antaganden om att åtminstone utvecklingen över tid representerar förändringar i faktiskt upplevda inre tillstånd, snarare än förändringar i uppmärksamheten på dessa inre tillstånd, förmågan att artikulera dessa tillstånd, i språkuppfattning, eller i hur man vill framställa sig för andra och sig själv. När det gäller skillnaderna mellan grupper kommer detta att diskuteras mer från fall till fall.²

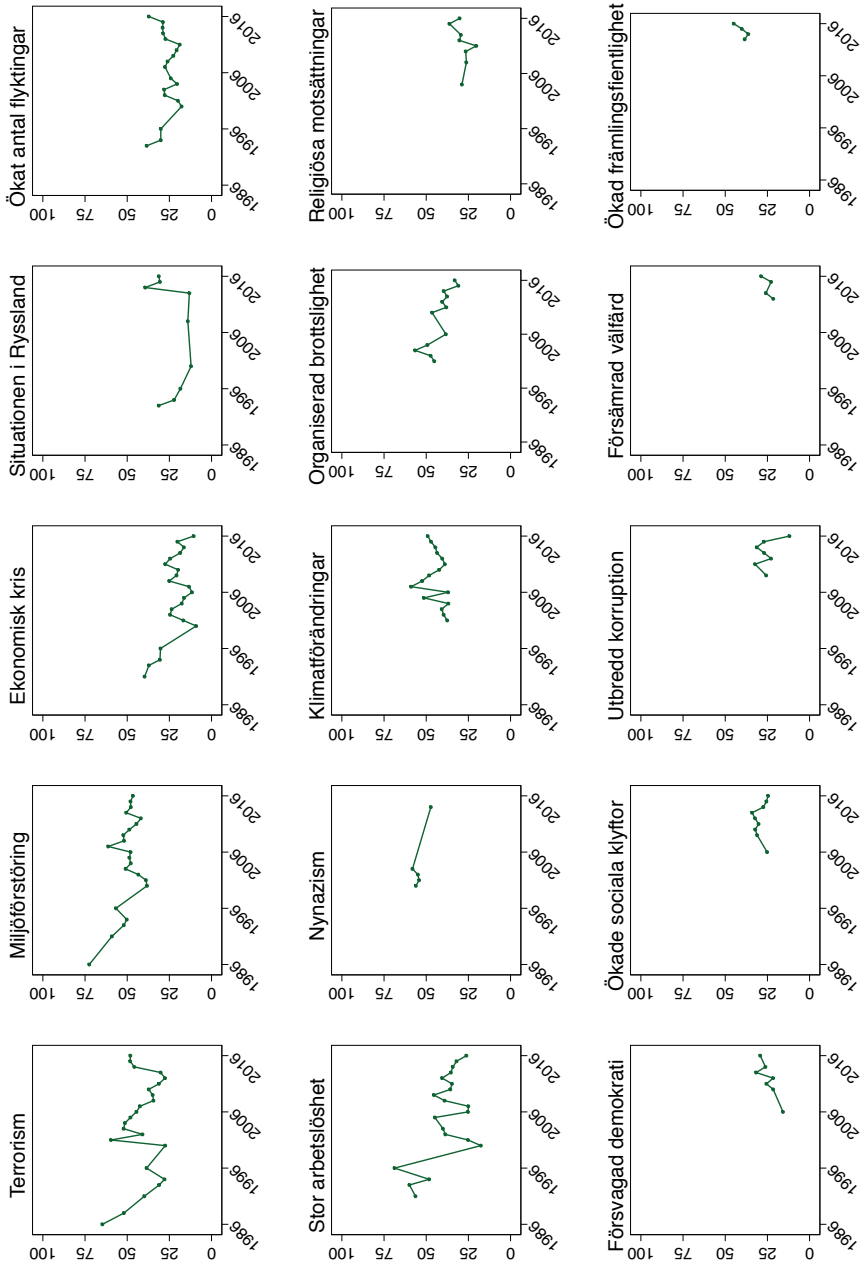
2.1 Övergripande trender för samhällsoron

För att börja analysen av de övergripande trenderna visas i figur 2.1 ett urval av orosfrågor som ställts i SOM-undersökningarna under varierande tidsperioder. De frågor som valts ut är framförallt de där det förekommer långa tidsserier, och de som kan tänkas vara intressanta i relation till dagens politiska debatt.

En första observation är att de samhällsproblem för vilka vi har längre tidsserier (tillbaka till åtminstone 1990-talet) knappast uppvisar några rekordhög nivåer på senare år. I den mån det alls finns något genomgående i hur oron för dessa fenomen har utvecklats, så är det snarare att den minskar. Detta gäller oro för såväl terrorism och miljöförstöring

2 Dessa antaganden framstår inte som helt oproblematiske heller för rapportförfattaren. Det finns till exempel en del föreställningar om att olika grupper har olika förmåga att artikulera sina känslor och vilja att medge att de har dem. Djerf-Pierre och Wängnerud (2016) diskuterar detta om män och kvinnor. Det finns även idéer om klassrelaterade sådana skillnader hos Barbalet (2001). Givet sådana hypoteser samt observationen att den demografiska sammansättningen i befolkningen har förändrats genom åren, borde data möjligen även viktas efter olika grupper för att ge en helt rättvisande bild av den historiska utvecklingen. Författaren till denna rapport har dock inte haft tid att göra någon samlad bedömning av vilka belägg som finns för sådana skillnader och exakt hur en sådan viktning skulle göras. Fler diskussioner om viktningar finns senare i kapitlet.

Figur 2.1 Upplevd oro för olika samhällsfenomen inför framtiden Samtliga

Kommentar: Diagrammen är baserade på frågor till respondenter med följande presentation: Om du ser till läget i dag, vad upplever du själv som mest oroande inför framtiden? Därefter har respondenter presenterats med en lista över olika samhällsproblem, som den har fått ange hur orolig den är för på en fyrgradig skala: "Mycket oroande", "Ganska oroande", "Inte särskilt oroande" och "Inte alls oroande". Diagrammen visar andelen som svarade "Mycket oroande" för respektive samhällsfenomen under varje undersökningsår. Punkterna visar vilka år som frågan ställdes. Se även Appendix 1 för samma figur som visar andelen som svarade "Mycket oroande" eller "Ganska oroande".

som ekonomisk kris. Oron för flyktingar är inte större i dag än vad den var i början av 1990-talet.³

Om vi däremot tittar på ett lite kortare perspektiv – sedan cirka 2010 – finns en del tendenser till ökande oro. Oron för terrorism, ökat antal flyktingar, klimatförändringar, försvagad demokrati och möjligen även situationen i Ryssland kan beskrivas på detta sätt. Den nuvarande trenden mot ökad oro för ett ökat flyktingmottagande tar rentav sin början i mitten på 00-talet. Samtidigt finns flera exempel där oron *inte* har ökat, eller rentav gått nedåt, som till exempel oron för stor arbetslöshet, organiserad brottslighet och utbredd korrupcion.

Dessa observationer verkar alltså inte ge grund för påståenden om att vi skulle leva i en "rädslans tid". Även om oron för en del samhällsproblem har ökat de senaste tio åren, så är det långt ifrån någon genomgående trend (att människor blir mer oroade för nästan allting) och denna trend går inte heller särskilt långt tillbaka. I den mån det finns trender mot tilltagande oro, så är det på kortare sikt och för vissa specifika fenomen.

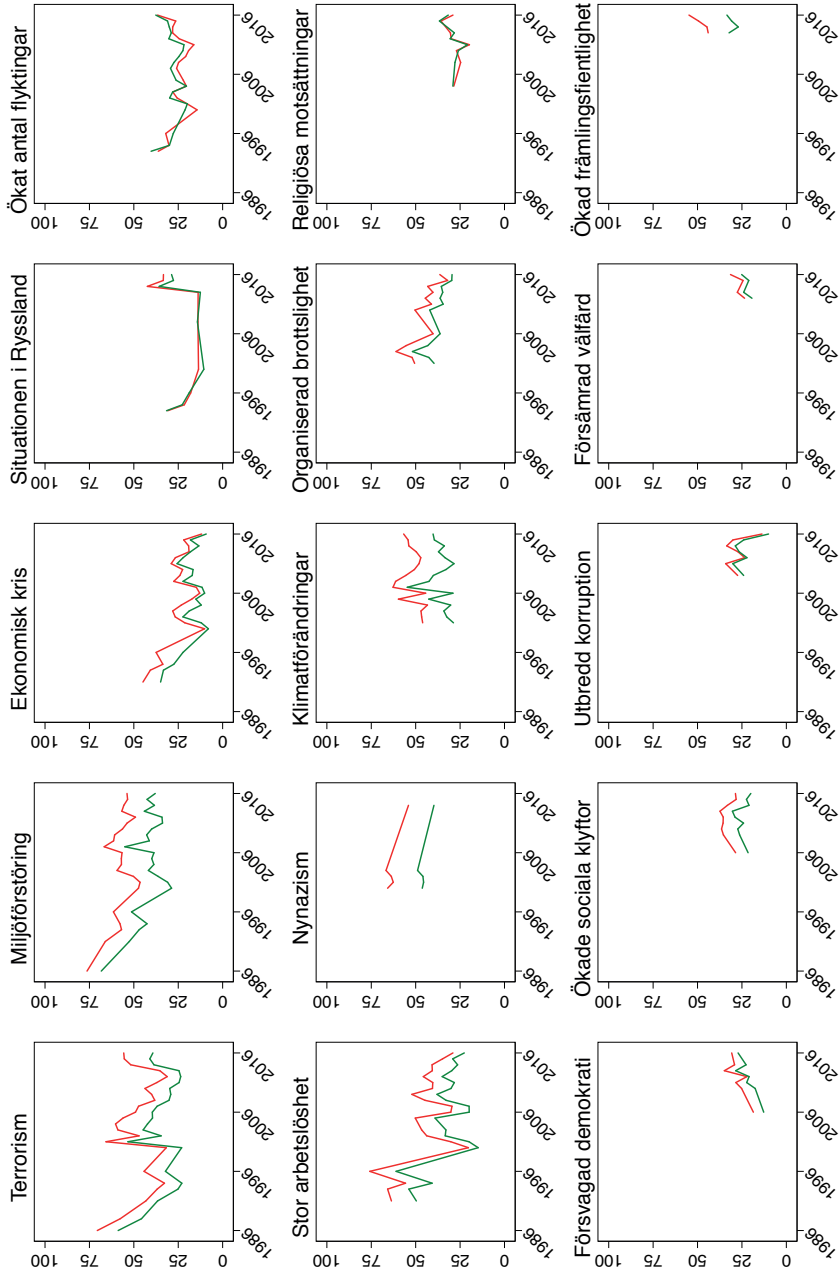
2.2 Samhällsoron i olika delar av samhället

Förutom dessa allmänna trender ska vi också titta på skillnader i oro mellan olika sociala grupper. För ökad tydlighet visas bara ett urval av de frågor som har undersökts.

3 Som nämndes i början av kapitlet har SOM-undersökningarnas fått problem med representativiteten bland de svarande på senare år (Markstedt 2014). Andelen kvinnor bland SOM-svaranden har på senare år blivit högre än i befolkningen som helhet, och andelen män lägre. De yngre har varit underrepresenterade länge, men denna tendens har stärkts på senare år. Likaså har de äldre kohorterna varit överrepresenterade under en längre tid. Geografiskt sett är Stockholms län underrepresenterat. Slutligen är de med högre utbildning något överrepresenterade och de med medellång utbildning underrepresenterade. Andelen lågutbildade bland de svarande är på det hela taget korrekt jämfört med befolkningen som helhet, men detta beror också på en hög andel lågutbildade bland de äldre, som svarar i högre grad än yngre. Ett sätt att hantera dessa brister är att ge underrepresenterade grupper större vikt i beräkningarna. Sådan viktning har dock inte genomförts här. Som synes i figurerna i avsnitt 2.2, så är de underrepresenterade grupperna (män, yngre, senare födda) generellt sett de som säger sig känna mindre oro. Det enda undantaget är medelutbildade, som oftast befinner sig mellan låg- och högutbildade i hur mycket oro de rapporterar. Då de allra flesta och största skillnaderna finns inom de andra grupperna, tycks det dock rimligt att förvänta sig att om svaren viktades skulle det dra de flesta av tidsserierna i figur 2.1 nedåt – det vill säga de skulle visa på en lägre andel oroade på senare år, än vad de gör i oviktat skick.

Figur 2.2 Upplevd oro för olika samhällsfenomen inför framtiden Kön

● Kvinnor ● Män

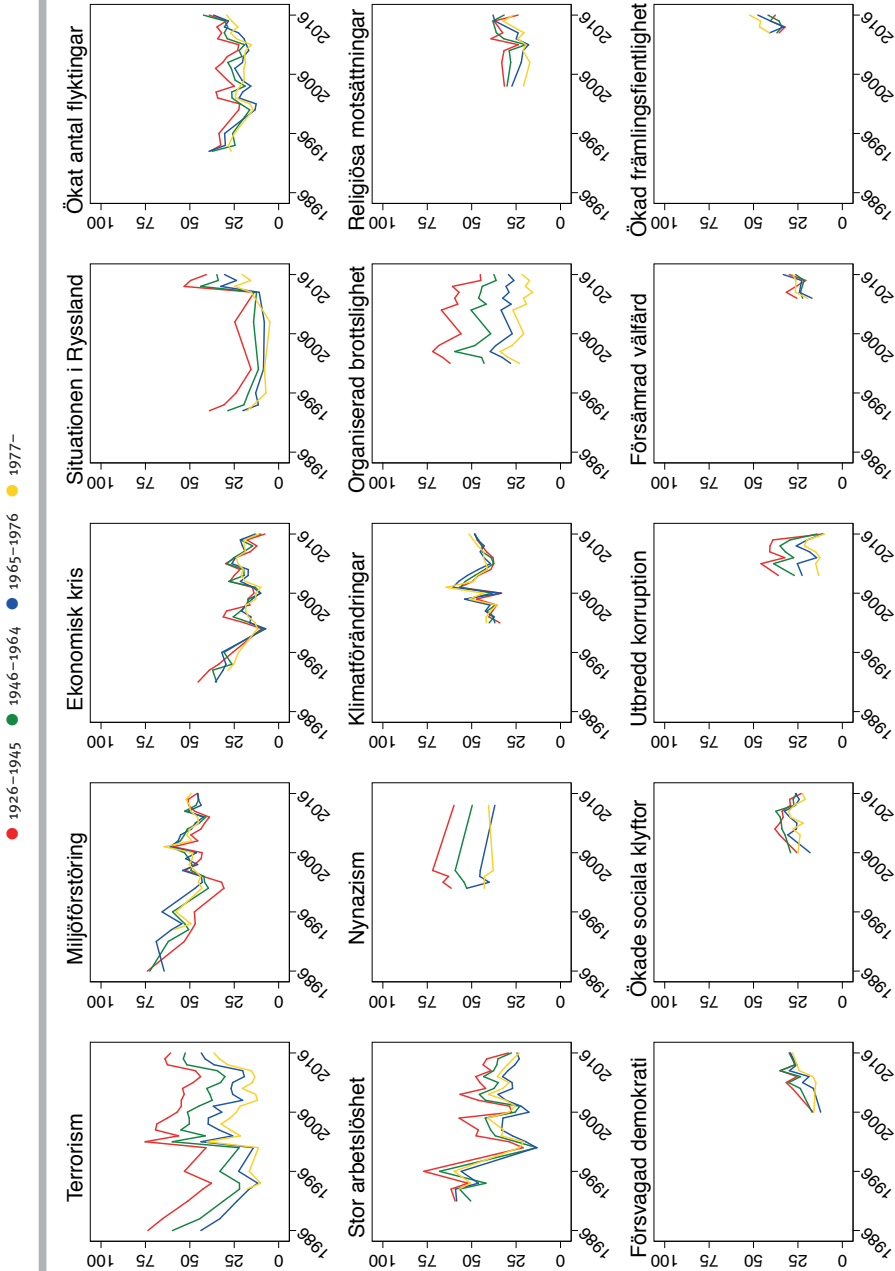

Kommentar: Diagrammen är baserade samma frågor om oro för olika samhällsfenomen som i figur 2.1. Se figur 2.1 för uppgifter om vilka frågor som ställts vilka år. Kön har mätts genom en fråga till respondenten om vilket kön hen tillhör, vilket senare kompletterats med registerdata (variabeln sex, se SOM-institutet 2017). Under senare år har denna fråga även inkluderat alternativet "Annat". Detta alternativ används dock endast av 0,2 procent av de svarande och har därför inte inkluderats här.

I figur 2.2 syns skillnaderna mellan män och kvinnor. Enbart ett urval av frågorna visas här, men att kvinnor är mer oroliga än män framstår som i stort sett universellt, med undantag för oro över ökat antal flyktingar. Just kring detta samband råkar det finnas ett mer ambitiöst svenskt forskningsprojekt att lära av. Djerf-Pierre och Wängnerud (2016) diskuterar och finner stöd för en rad möjliga förklaringar till kvinnors högre oro, som skillnader i uppfattad sårbarhet, skillnader i uppfostran och därpå följande personlighetsskillnader och skillnader i ideologi och värderingar (kvinnor är mer universalistiskt orienterade, vilket tänks hänga samman med större betoning på samhälleligt ansvar). Slutligen finns också idéer om att skillnaden i någon mån är en artefakt, grundad i normer kring vilken oro man "bör" uttrycka (detta gäller även i vad mån man medger för sig själv att man är orolig).

Vad gäller skillnaderna mellan städer och landsbygd (visas ej) är det svårt att se några stora skillnader. Även om det finns frågor där fler är oroliga i städerna och andra där den är vanligare i glesare områden, så är dessa skillnader alltid mindre än vad som förekommer mellan till exempel män och kvinnor, eller människor med olika utbildningsnivå. I flera fall har dessa skillnader också gått om varandra över tid. Det kan också vara värt att notera att i den mån det finns skillnader, så är det i flera fall i de mindre tätorterna, snarare än på den rena landsbygden eller i städerna, som oron är som vanligast.

Figur 2.3 Upplevd oro för olika samhällsfenomen inför framtiden Generation

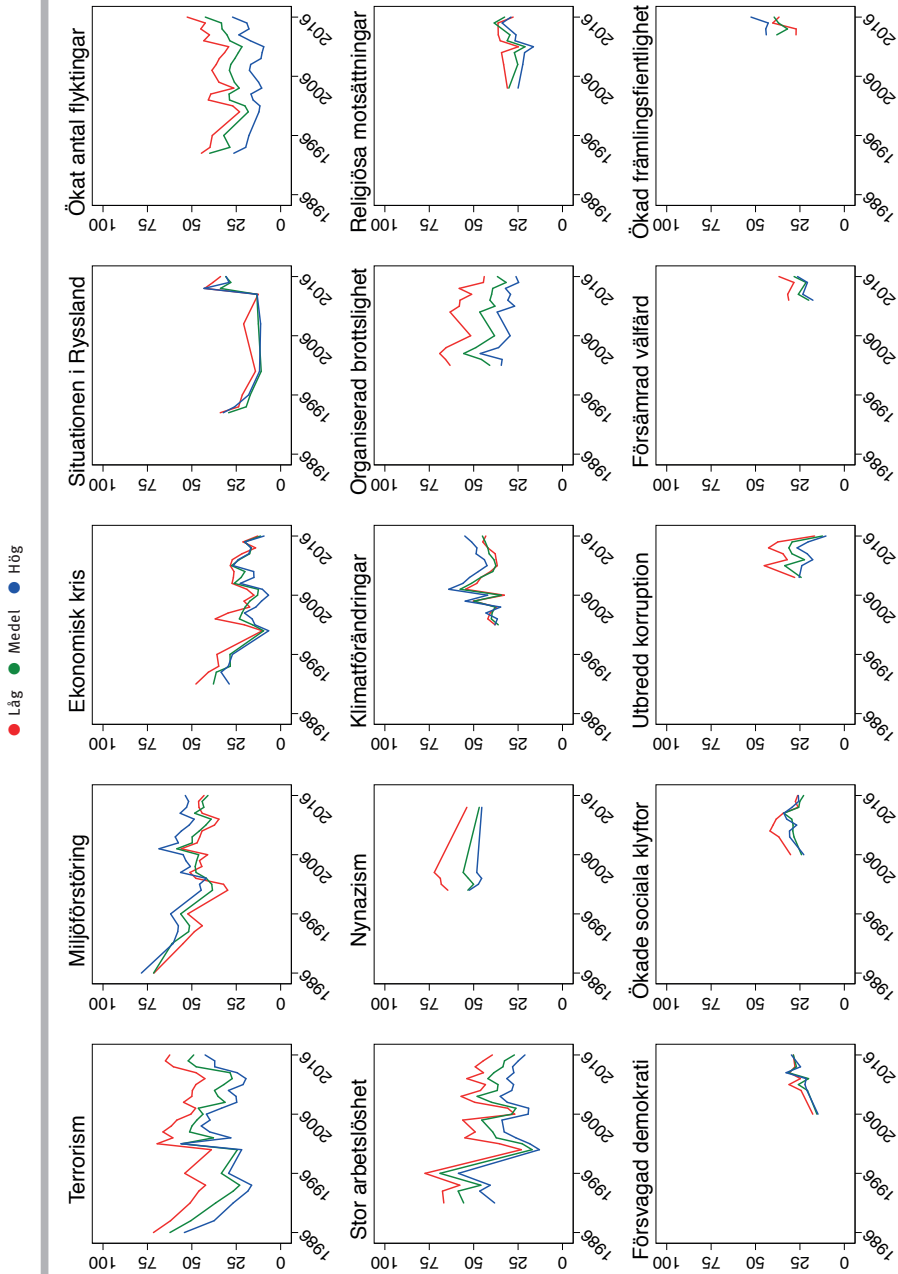
Kommentar: Diagrammen är baserade samma frågor om oro för olika samhällsfenomen som i figur 2.1. Se figur 2.1 för uppgifter om vilka frågor som ställts vilka år. Data om födelseår är tagna från registerdata. Generationsindelningen är tagen från variabeln genzukin (SOM-institutet 2017). För fler upplysningar om den teoretiska grunden för denna indelning, se datasetets kodbok.

Figur 2.3 innehåller skillnaderna mellan generationer. Här är det tydligt att de tidigare födda kohorterna överlag är mer oroliga än de senare födda. Delar man istället in det i åldersgrupper (visas ej) är de äldre mer oroliga än de yngre. De största skillnaderna gäller oro för Terrorism, Nynazism och Organiserad brottslighet, men man kan skönja något slags generationsskillnader för de flesta orosfenomen.

I denna studie har inte gjorts någon mer sofistikerad analys för att skilja på vad som är generationsskillnader och vad som är åldersskillnader. Det är dock svårt att se något tydligt mönster mot att de olika generationerna skulle bli mer oroliga i takt med att de blir äldre. Detta pekar mot att det inte finns några underliggande trender i befolkningen mot mer oro i framtiden. Snarare går vi i så fall mot en mindre orolig befolkning, i takt med att de äldre, mer oroliga generationerna avlider, och de yngre, mindre oroliga generationerna kommer att utgöra en större andel av befolkningen.

Samtidigt är det inte uppenbart vad dessa generationsskillnader beror på. Eventuellt skulle man kunna tänka sig att distansen till upplevelsen av fenomen som materiell nöd, andra världskriget och kalla kriget gör att man är mindre oroad för ekonomiska problem, den internationella säkerheten eller nynazism. Men det finns också tydliga generationsskillnader när det gäller organiserad brottslighet och utbredd korrup­tion som är svårare att förklara på detta sätt. Eventuella effekter av ålder skulle kunna vara kopplade till en allmänt större sårbarhet bland äldre personer. Men detta får betraktas som spekulationer.

Figur 2.4 Upplevd oro för olika samhällsfenomen inför framtiden Utbildning

Kommentar: Diagrammen är baserade på samma frågor om oro för olika samhällsfenomen som i figur 2.1. Se figur 2.1 för uppgifter om vilka frågor som ställts vilka år. Utbildningskategorierna är baserade på frågor till respondenterna om deras högsta avslutade utbildning. Svarsalternativen har varierat något från år till år, men dessa sammanslagna kategorier har följande innebörd: "Låg" står för "max grundskola eller motsvarande", "Medel" står för "allt över grundskola men ej högskola/universitet" "Hög" står för "studier/examen från högskola/universitet". Se variabeln edu3 i SOM-institutet (2017).

Slutligen visas i figur 2.4 skillnaderna mellan utbildningsgrupper. Även skillnaderna mellan yrkesgrupper (arbetare, tjänstemän, företagare) och hushållsinkomstgrupper har undersökts, men visas inte här. Här finns en viss tendens mot att de socio-ekonomiskt svagare grupperna – arbetare, låginkomsthushåll och folk med kort utbildning – är mer oroad. Detta gäller inte bara direkt klassrelaterade problem, som stor arbetslöshet eller ökade sociala klyftor, utan även till exempel terrorism, organiserad brottslighet, ett nytt världskrig och ökad alkoholkonsumtion (de två sistnämnda visas ej). Mönstret är som starkast när det gäller utbildningsnivån. I någon mån sammanfaller dock här de lågutbildade med de äldre och tidigt födda, och det är vanskligt att urskilja vad som är vad.⁴

Tendensen att de socioekonomiskt svagare är mer oroliga är dock inte helt universell. I flera fall finns inga betydande skillnader i oro mellan grupperna, framförallt för inkomstnivåer och yrkesgrupper. Ett par än mer notervärda undantag gäller även oro för miljöförstöring, klimatförändringar och politisk extremism (den sistnämnda visas ej), där de högutbildade är mer oroliga. Personer av olika socioekonomisk status oroar sig alltså delvis för olika saker.

På ett övergripande plan kan man också observera att även om det finns många exempel på skillnader i hur oroad olika grupper säger sig vara, så finns det väldigt få, om ens något exempel på trender där oron i olika grupper går i skilda riktningar eller där förändringarna skiljer sig kraftigt åt i storlek. Ett möjligt undantag är den besläktade frågan om nöjdhet med livet, som diskuteras i avsnitt 2.4. Men för övrigt verkar det alltså som att de sociala grupperna tar in och reagerar på samhällsutvecklingen på likartade sätt.

4 När sambandet mellan utbildning och oro kontrolleras för generationstillhörighet så reduceras sambandet betydligt i följande fall: terrorism, nynazism, organiserad brottslighet, situationen i Ryssland, försvagad demokrati och utbredd korruption. I de tre sistnämnda fallen försvinner sambandet mellan utbildning och oro rentav helt.

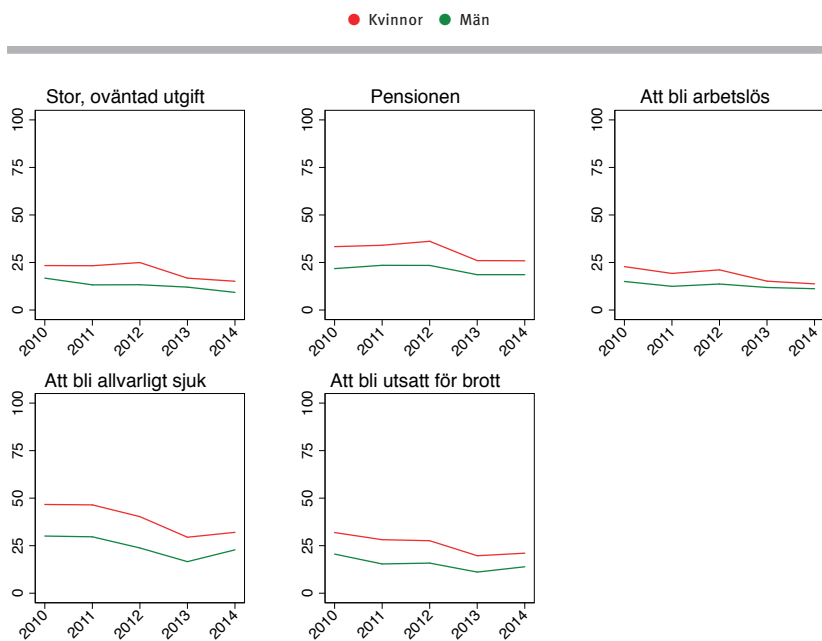
Samtidigt tycks det finnas lite olika profiler för vad åtminstone de socio-ekonomiska grupperna är oroadade för. Som nämndes ovan finns det en del variation i sambandet mellan socio-ekonomisk ställning och samhällsoro, beroende på vilket samhällsproblem det gäller. Att döma av Andersson m.fl. (2018, s. 30–35) fanns det i 2017 års undersökning en del samhällsproblem för vilka oron ofta sammanfaller. Om en person är orolig för ett problem, så är den ofta också orolig för de andra. I en analys av vilka orosfrågor som ”hör ihop” hittar de en grupp frågor som de summerar under fyra rubriker: en rubrik för säkerhet, brott och konflikter, en för miljö och rasism, en för arbetssituation och klass samt en för samhällsekonomi (som även inkluderar oro för ett ökat antal flyktingar). Vissa av dessa frågegrupper hittar de också socio-ekonomiska skillnader i. Av dessa fyra grupper känner människor som säger sig leva i arbetarhem mer oro i de två sistnämnda, jämfört med de som lever i tjänstemannahem eller i företagarhus. I dimensionen ”miljö och rasism” är lågutbildade mindre oroliga än övriga. Dimensionen säkerhet och konflikter har dock inget särskilt samband med socio-ekonomisk position. Att oron för olika problem sammanfaller betyder dock inte nödvändigtvis att orsakerna till oron är desamma. Det är inte heller alla dessa problem som uppvisar parallella trender över tid.

2.3 Personlig oro

Frågorna om den personliga oron ställdes enbart under perioden 2010–2014 och är relativt få till antalet. Eftersom tidsserien är relativt kort hoppar vi över steget med att redovisa de övergripande trenderna och går istället direkt på gruppskillnaderna.

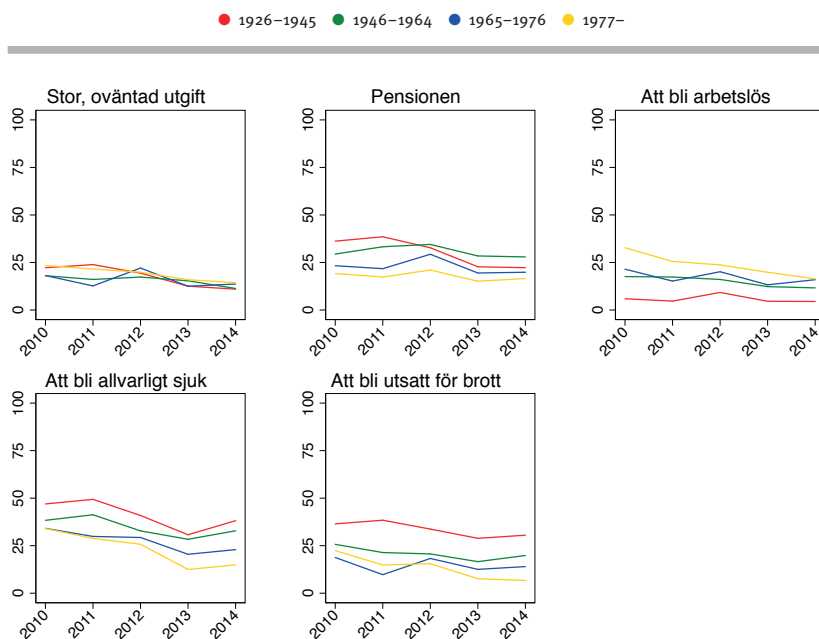
Liksom för sociala och politiska fenomen känner kvinnor överlag mer personlig oro än andra, vilket kan ses i figur 2.5. I figur 2.6 kan vi se att oro är vanligare i de äldre generationerna när det gäller storleken på pensionen, att bli sjuka och för att bli utsatta för brott. Yngre är oftare oroliga än äldre för att bli arbetslösa, och i någon mån för att få en oväntad utgift. När det gäller stad-landsbygdsaspekten (redovisas inte här) är skillnaderna återigen mer oklara och varierar mer från år till år, men det finns någon tendens mot mer oro i mer glesbefolkade delar. Det är återigen ofta så att oron är som allra vanligast i mindre tätorter.

Figur 2.5 Upplevd oro för olika personliga problem inför framtiden Kön

Kommentar: Respondenten fick följande fråga: Om du ser till din egen situation, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden? Därefter fick respondenten ta ställning till fem olika personliga problem: "att sakna pengar vid en oväntad utgift", "att inte få en tillräckligt stor pension", "att bli arbetslös", "att bli allvarligt sjuk", "att bli utsatt för brott". Detta skulle besvaras med samma skala som gällde för frågorna i figur 2.1. Figuren visar andelen som svarade "Mycket oroande" för respektive problem under varje undersökningsår. Kön har mätts genom en fråga till respondenten om vilken kön hen tillhör, vilket senare kompletterats med registerdata (variabeln sex, se SOM-institutet 2017). Under senare år har denna fråga även inkluderat alternativet "Annat". Detta alternativ används dock endast av 0,2 procent av de svarande och har därför inte inkluderats här.

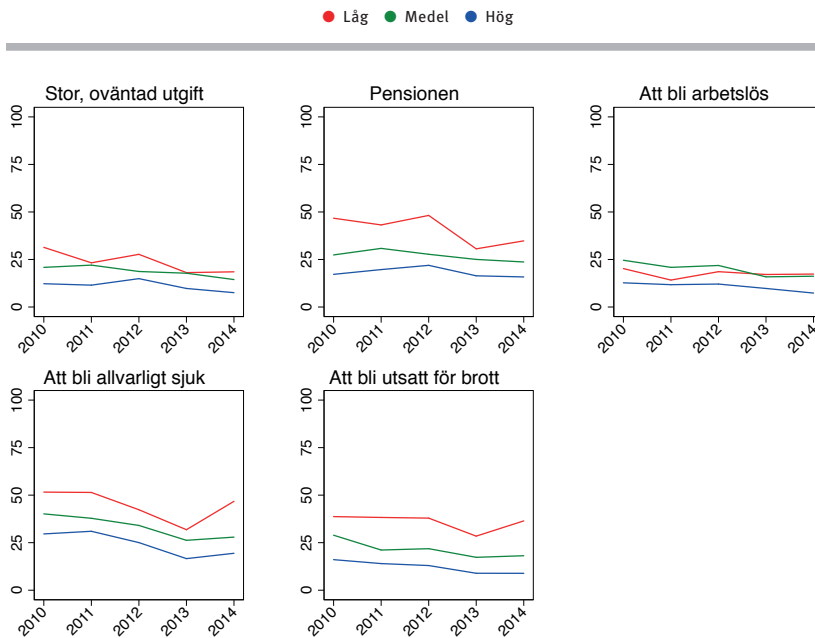
Figur 2.6 Upplevd oro för olika personliga problem inför framtiden Generation

Kommentar: Diagrammen är baserade på de frågor om personlig oro som presenterades i figur 2.5. De visar andelen som svarade "Mycket oroande" för respektive problem under varje undersökningsår. Data om födelseår är tagna från registerdata. Generationsindelningen är tagen från variabeln genzukin (SOM-institutet 2017). För fler upplysningar om den teoretiska grunden för denna indelning, se datasetets kodbok.

För de klassrelaterade variablerna yrkesgrupp, utbildningsnivå och inkomst gäller att personer som i olika bemärkelser befinner sig längre ned i samhället oftare är oroliga för allt (enbart utbildningsnivå redovisas här, i figur 2.7). Arbetare är oftare oroliga än företagare och tjänstemän. De med lägre inkomster är mer oroliga än de med högre inkomster. När det gäller utbildningsaspekten kan man notera att personer med gymnasieutbildning (medel) är nästan lika oroliga som de kortutbildade för

Figur 2.7 Upplevd oro för olika personliga problem inför framtiden Utbildning

Kommentar: Diagrammen är baserade på de frågor om personlig oro som presenterades i figur 2.5. De visar andelen som svarade "Mycket oroande" för respektive problem under varje undersökningsår. Utbildningskategorierna är baserade på frågor till respondenterna om deras högsta avslutade utbildning. Svarsalternativen har varierat något från år till år, men dessa sammanslagna kategorier har följande innebörd: "Låg" står för "max grundskola eller motsvarande". "Medel" står för "allt över grundskola men ej högskola/universitet" och "Hög" står för "studier/examen från högskola/universitet". Se variabeln edu3 i SOM-institutet (2017).

att bli arbetslösa och för att få en oväntad utgift.⁵ Precis som med samhällsoron sammanfaller låg utbildningsnivå i viss mån med att höra till en äldre kohort.

På ett övergripande plan verkar det rimligt att tolka dessa skillnader

⁵ Precis som med samhällsoron (jämför fotnot 4) reduceras en del av sambanden med utbildning när man kontrollerar för generationstillhörighet. För den personliga orons del gäller detta *Att bli allvarligt sjuk* och *Att bli utsatt för brott*.

som ett uttryck för skillnader i faktisk livssituation. De människor som löper större risk att hamna i dessa typer av situationer, och för vilka konsekvenserna skulle bli större om de väl hamnade där, är också mer oroliga över problemet i fråga.

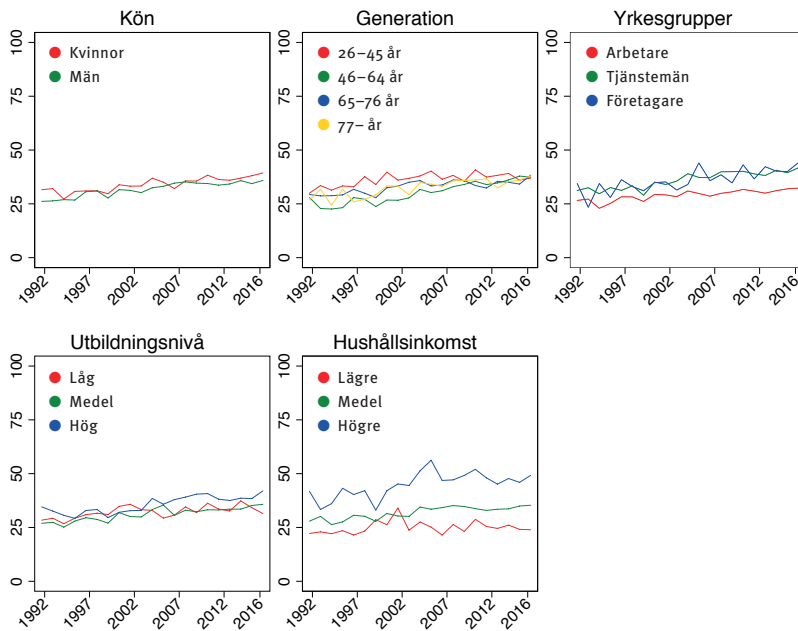
SOM-undersökningarna har som sagt inte ställt dessa frågor över någon längre tidsperiod. Valfärdsundersökningarna vid Umeå universitet har dock i flera år ställt likartade frågor om hur människor *bedömer risken* för att de ska råka ut för olika försörjningsproblem. Dessa redovisas i Svallfors (2011) och pekar i riktning mot att oron kring sådana saker har minskat över tid. Till exempel var det en avsevärt lägre andel av befolkningen år 2010 som såg en stor risk för att bli arbetslös eller att inte klara en veckas sjukskrivning utan allvarliga ekonomiska konsekvenser, jämfört med situationen 1997 (Svallfors 2011, s. 15). I den mån den personliga oron är på väg i någon riktning i Sverige, tycks det alltså vara i minskande riktning. Samtidigt redovisas i samma rapport resultat om att pessimismen har ökat bland människor när det gäller tilltron till vissa delar av välfärdsstatens förmåga att leverera den service som utlovats (Svallfors 2011, s. 17).

2.4 Framtidstro och optimism

Om inte måtten på oro visar någon klar tilltagande trend, hur ser det då ut med mått på det som skulle kunna tänkas vara orons motsats, närmare bestämt framtidstro och optimism?

När det gäller frågan om man är nöjd med sitt liv, så har svenskarna överlag blivit mer nöjda sedan 1990-talet. I figur 2.8 ser vi att det är en större andel som anger att man är "mycket nöjd" med sitt liv i dag. Skillnaderna är så gott som obefintliga mellan män och kvinnor, och mellan städer och landsbygd (det senare visas ej). När det gäller generationer är skillnaderna små även där. Möjligen har generationen människor födda före 1945 överlag en lite större andel som är "mycket nöjda". För yrkesgrupper så har arbetare permanent färre som säger sig vara mycket nöjda (ungefär tio procentenheter) än företagare och tjänstemän (visas ej). Skillnaderna är mindre när det gäller utbildningsnivåerna, men i den mån de finns går de i samma riktning. Vad som är riktigt anmärkningsvärt är dock diagrammet för hushållsinkomster. Här ser vi att trenden mot mer nöjdhet med livet i stort sett uteslutande handlar om utveck-

Figur 2.8 Upplevd nöjdhet med egna livet

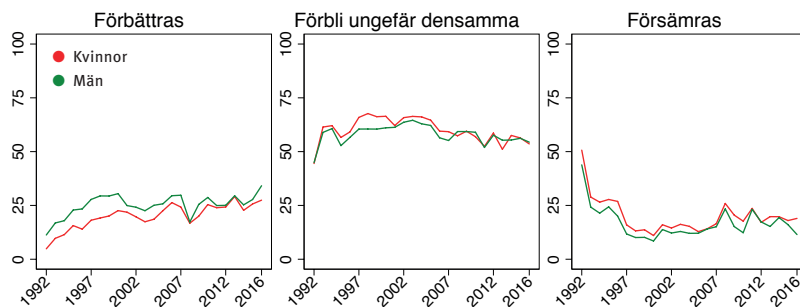

Kommentar: Diagrammet är baserat på frågan "Hur nöjd är du på det hela taget med det liv du lever?" Frågan har besvarats med en fyrgradig skala: "Mycket nöjd", "Ganska nöjd", "Inte särskilt nöjd", och "Inte alls nöjd". Diagrammet visar andelen som svarat "Mycket nöjd". För närmare uppgifter om de olika demografiska variablerna, se figur 2.2-2.4. Yrkesvariabeln är baserad på variabeln occgr i SOM-institutet (2017), reducerad till tre kategorier (jordbrukare har förts till gruppen företagare). Variabeln hushållsinkomst är baserad på variabeln hinc5rel i SOM-institutet (2017), sammanslagen till tre kategorier efter vilken inkomstpercentil hushållet befinner sig i (Lägre = 0-20, Medel = 20-80, Högre = 80-100).

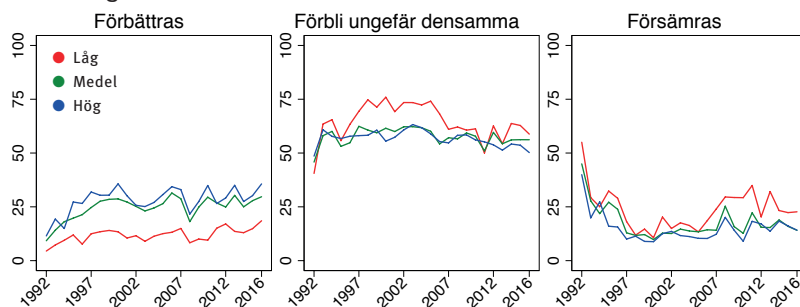
lingen bland de som lever i hushåll i de högre delarna av inkomstfördelningen. Denna ökning i skillnader mellan höginkomsthushåll och andra äger framförallt rum i början av 2000-talet.

Figur 2.9 Förväntad förändring av den svenska ekonomin under de kommande 12 månaderna

Kön

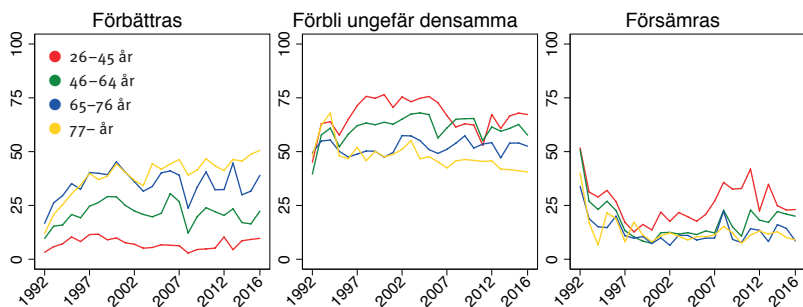

Utbildningsnivå

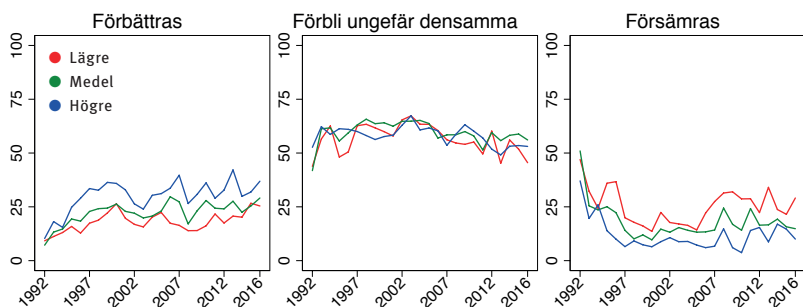

När det kommer till ekonomiska framtidsutsikter har SOM-undersökningarna frågor både om hur man ser på den egna ekonomin och hur man tror att den nationella ekonomin kommer att utvecklas. Dessa redovisas i figur 2.9 respektive 2.10. Figur 2.9 visar att utvecklingen över de senaste 25 åren överlag har varit positiv i det att fler människor i dag är optimistiska om den egna ekonomins utveckling för den närmaste framtiden. Man bör dock notera att mycket av det intrycket kommer ur att tidserien börjar mitt i nittiotalskrisens lågpunkt, då den eko-

Generation

Hushållsinkomst

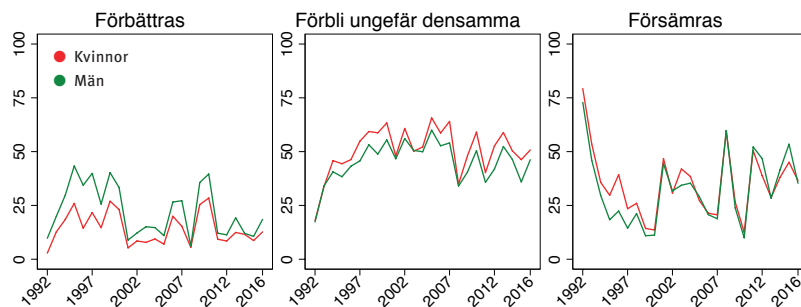

Kommentar: Diagrammet är baserat på frågan "Hur tror du att ekonomin kommer att förändras under de kommande 12 månaderna?" Respondenten har svarat för tre olika ekonomier: Din egen ekonomiska situation, Ekonomin i din kommun, samt Den svenska ekonomin. För varje fråga har respondenten fått svara på om ekonomin kommer att "Försämras", "Förlbli ungefär densamma" och "Förbättras". Diagrammet är baserat på frågan om den svenska ekonomin. För närmare uppgifter om de olika demografiska variablerna, se figur 2.2–2.4 och 2.8.

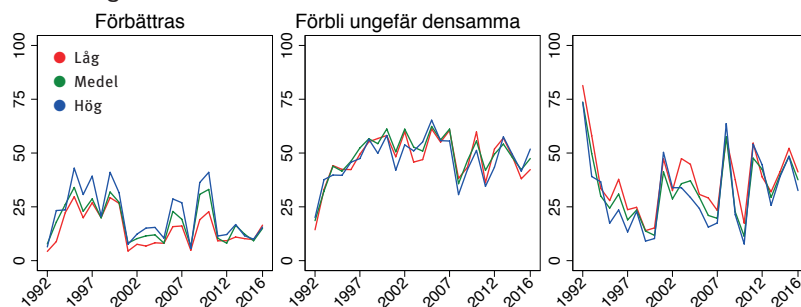
nomiska optimismen torde ha varit särdeles frånvarande i det svenska samhället. Efter återhämtningen har dock utvecklingen haft sina upp- och nedgångar, men på det stora hela har trenden varit stabil. För män och kvinnor är skillnaderna överlag mycket små, men män är något mer optimistiska än kvinnor. På ett liknande sätt finns det också mindre optimism på landsbygden än i tätorterna (visas inte), men på det hela taget är även dessa skillnader små. Desto större skillnader kan vi se i generationsdiagrammen, där de äldre generationerna har varit permanent mer

Figur 2.10 Förväntad förändring av den privata ekonomin under de kommande 12 månaderna

Kön

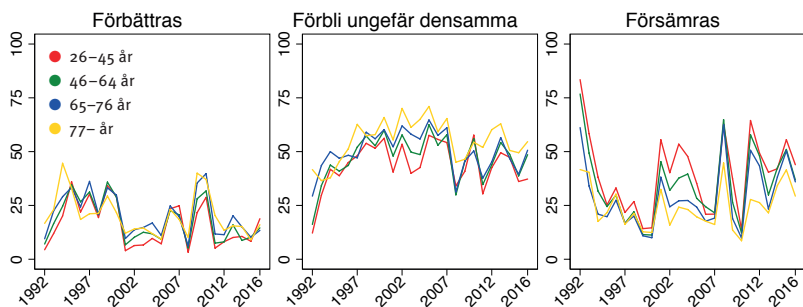

Utbildningsnivå

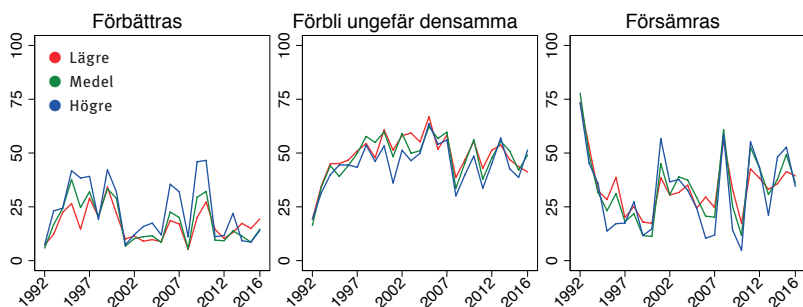

pessimistiska sedan 1990-talets början, medan de yngre generationerna har blivit klart mer optimistiska över tid. Denna förändring skedde framförallt under 1990-talets andra halva, under återhämtningen från nittiotalskrisen. Det finns vissa skillnader mellan olika utbildningsnivåer och för inkomstgrupperna uppträder ett mönster där den allmänna ökning av ekonomisk optimism som skedde under 1990-talet helt klart främst var en fråga om ökad optimism bland hushållen i de övre delarna av inkomstfördelningen.

Generation

Hushållsinkomst

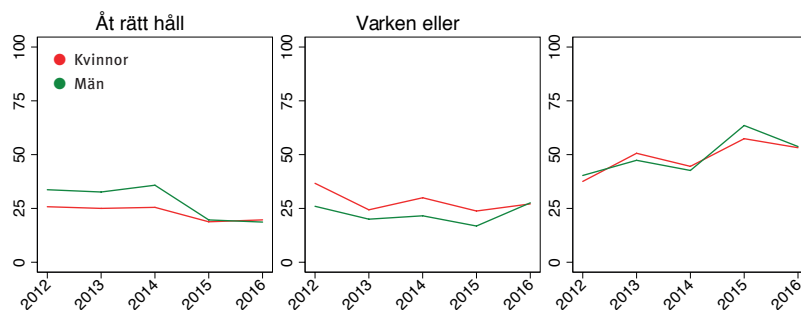

Kommentar: Diagrammet är baserad på samma fråga som 2.9, fast för frågan om hur respondenten ser på utsikterna för den egna ekonomiska situationen. För närmare uppgifter om de olika demografiska variablerna, se figur 2.2–2.4 och 2.8.

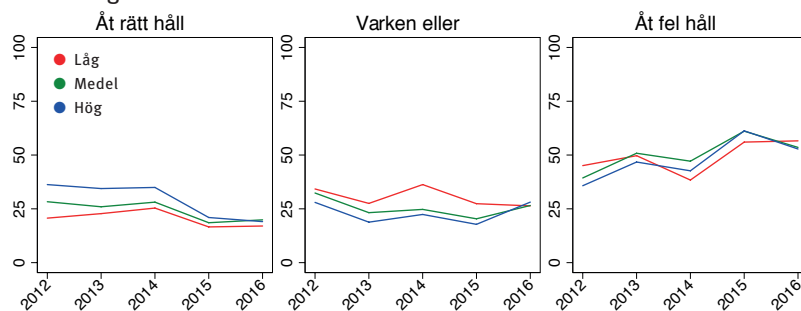
När det gäller synen på den nationella ekonomin (figur 2.10), så är svängningarna här anmärkningsvärt större, och utan någon klar trend när det gäller andelen optimistiska. Det finns dock ett liknande mönster som för den personliga ekonomin, i det att andelen som tror att den nationella ekonomin kommer att försämras var väldigt hög i början av perioden, för att sedan gå ned kraftigt (denna tendens är snarast ännu mer markerad här än för den personliga ekonomin). Även för den nationella ekonomin uppvisar män något mer optimism än kvinnor. Det är

Figur 2.11 Upplevd riktning av utvecklingen i Sverige

Kön

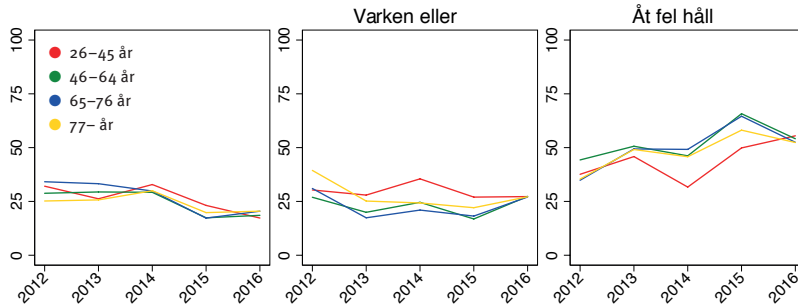

Utbildningsnivå

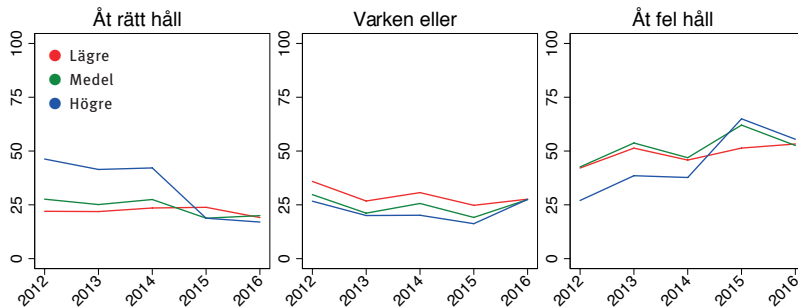

återigen svårt att urskilja några skillnader mellan städer och landsbygd (redovisas inte). De yngre generationerna är även här något mindre pessimistiska (vilket främst tar sig uttryck i att det är en större andel som tror att ekonomin kommer att förbli densamma, snarare än att den ska bli bättre). När det gäller utbildningsnivåerna är de lågutbildade något mer pessimistiska än de med medel eller hög utbildning. Låginkomsttagare är möjligen något mer pessimistiska än personer med högre inkomster, men detta varierar också från år till år.

Generation

Hushållsinkomst

Kommentar: Diagrammet är baserad på frågan "Allmänt sett, tycker du att utvecklingen i Sverige går åt rätt håll eller åt fel håll?" Samtliga svarsalternativ redovisas för varje demografisk uppdelning. För närmare uppgifter om de olika demografiska variablerna, se figur 2.2–2.4 och 2.8.

Figur 2.11 visar utvecklingen i människors syn på om utvecklingen i Sverige går åt rätt eller åt fel håll. Värt att notera är att tidserien bara går tillbaka till 2012, medan flera av de tidigare undersökta frågorna går längre bakåt i tiden. Utvecklingen överlag visar att sedan 2012 har fler människor börjat anse att utvecklingen i Sverige går åt fel håll. En möjlig tolkning av den trenden ska redovisas nedan. Men innan dess ska vi beskriva gruppskillnaderna. I den mån det funnits någon skillnad mellan könen på senare år, så har män en något mer positiv syn på ut-

vecklingen i Sverige. Optimismen har även varit något större i städerna än på landsbygden och i mindre tätorter (visas inte). I båda fallen tycks dock männen såväl som folk i städerna ha blivit mer negativa under de sista åren. För åldersgrupperna finns en viss tendens till att de äldre har en mindre negativ syn (snarare än en mer positiv), men samtidigt verkar även detta ha ändrats under de två sista åren. När det kommer till mer klassrelaterade aspekter har höginkomsthushåll, högutbildade samt företagare och tjänstemän genomgått liknande förändringar (de två sistnämnda visas inte).

En rimlig tolkning av utvecklingen är att den hänger samman med regeringsskiftet i valet 2014. Det är då de stora förändringarna äger rum. Den nya regeringen hade stöd av en mindre andel av väljarkåren än den föregående – vilket är en möjlig förklaring till den allmänna nedgången. Detta är i linje med hur en liknande fråga fungerar i USA. Där följer frågan om landet är på rätt eller fel spår väldigt tätt frågan om vad man anser om den sittande presidenten (Clement 2016).

2.5 Samvariation mellan social oro och personlig oro

I tabell 2.1 kan vi se mått på samvariationen mellan oron för olika samhällsproblem och frågorna om den personliga oron, under åren 2010–2014, när frågorna om personlig oro ställdes. Det som redovisas är alltså om oro för olika problem tenderar att sammanfalla. De fem första raderna visar hur de olika frågorna om personlig oro sammanfaller med varandra. Resterande rader visar hur personlig oro samvarierar med samhällsoro. Ett högre positivt värde innebär att de sammanfaller i högre grad.

I tabellen kan man göra många observationer. En är att de personliga orosfrågorna hänger samman med varandra relativt starkt, med samvariationer på minst 0,4. Många av de som är oroliga för exempelvis en stor, oväntad utgift är alltså ofta också oroliga för pensionen och vice versa. Undantaget är oron för att bli arbetslös, som inte hänger samman särskilt mycket med något alls. Allra starkast samvarierar oro för en stor, oväntad utgift med oro för pensionen (0,59) samt oro för att bli allvarligt sjuk med oro för att bli utsatt för brott (0,64).

En annan observation är att oro för att bli sjuk eller utsatt för brott har en tendens att hänga samman med oro för olika samhällsproblem, jämfört med oro för olika ekonomiska problem som en oväntad utgift

Tabell 2.1 Samvariationer mellan personlig oro och samhällsoro 2010–2014

	Stor, oväntad utgift	Pensionen	Att bli arbetslös	Att bli allvarligt sjuk	Att bli utsatt för brott
Stor, oväntad utgift	1,00				
Pensionen	0,59	1,00			
Att bli arbetslös	0,42	0,31	1,00		
Att bli allvarligt sjuk	0,37	0,41	0,25	1,00	
Att bli utsatt för brott	0,34	0,36	0,19	0,64	1,00
Terrorism	0,12	0,20	-0,02	0,30	0,37
Miljöförstöring	0,06	0,09	0,07	0,15	0,09
Ekonomisk kris	0,25	0,30	0,20	0,27	0,23
Situationen i Ryssland	-0,02	0,04	-0,09	0,17	0,17
Ökat antal flyktingar	0,08	0,17	0,04	0,16	0,22
Stor arbetslöshet	0,24	0,30	0,19	0,30	0,26
Klimatförändringar	0,10	0,13	0,09	0,19	0,15
Organiserad brottslighet	0,10	0,21	-0,06	0,30	0,40
Religiösa motsättningar	0,10	0,16	0,00	0,16	0,21
Ökad alkoholkonsumtion	0,15	0,18	0,01	0,26	0,28
Globala epidemier	0,23	0,24	0,12	0,36	0,37
Försvagad demokrati	0,16	0,18	0,08	0,20	0,21
Ökade sociala klyftor	0,21	0,26	0,10	0,23	0,17
Ökad korruption	0,14	0,18	0,02	0,24	0,28

Kommentar: Tabellen visar samvariationen mellan olika typer av oro för åren 2010 till 2014. Måttet kallas Spearman's rho. 0 betyder ingen samvariation alls, medan 1 betyder att om man sorterar svarspersonerna efter värdena på deras svar på den ena frågan i stigande ordning, så kommer de att ligga i en ordning där även svaren på den andra frågan är sorterade i perfekt stigande ordning. Om ordningen i den andra variabeln är perfekt fallande, så kommer Spearman's rho att ha värdet -1. Många frågor om samhällsoro saknas i denna tabell eftersom de aldrig ställdes i samma formulär som frågorna om personlig oro.

Källa: Egna beräkningar.

eller pensionen (de förra kan ligga uppåt 0,4, medan de senare ofta ligger runt 0,1 eller rentav under, vilket är ganska svaga samband).

En tredje iakttagelse är att oron för att bli arbetslös i de flesta fall är den fråga om personlig oro som samvarierar svagast med oro för ett visst samhällsproblem. Ibland hamnar måttet på deras samvariation nära eller rentav under noll.

Mer specifikt kan man för det fjärde observera att oron för de ekonomiskt relaterade samhällsproblemen är de som samvarierar starkast med den personliga oron överlag, och då framförallt med den personliga oron kring ekonomiska problem (se de mörkmarkerade raderna i tabellen). Personer som oroliga för sin personliga ekonomiska situation är alltså ofta också oroliga för ekonomiska problem i samhället. Det gäller faktorer som ekonomisk kris, stor arbetslöshet och ökade sociala klyftor, där samvariationen tenderar att ligga på över 0,2 (utom för oron för att bli arbetslös, personligen). I detta sammanhang kan det vara särskilt värt att notera att oron för ett ökat antal flyktingar inte samvarierar särskilt starkt med frågorna om personlig ekonomisk oro (0,08, 0,17 och 0,04). Detta kan jämföras med den samvariation mellan olika samhällsproblem som refererades i avsnitt 2.2. I den mån oro över flyktingmottagandet hänger samman med ekonomisk oro, så är det snarare med oro över samhällsekonomin och i mindre grad med oro för den egna ekonomiska situationen.

2.6 Sammanfattning av resultat

Sammanfattningsvis är det svårt att urskilja någon generell, långsiktig trend mot ökad oro i SOM-institutets data. Detta gäller såväl frågorna om social oro som frågorna om personlig oro. De senare har bara ställts mellan 2010 och 2014, men om de kompletteras med tidsserierna från Svallfors (2011) så ser trenden sedan 1990-talet ut att peka mot minskande oro även i det fallet, i den mån någon trend överhuvudtaget kan skönjas.

Vad som möjligen finns är ökande nivåer av oro för en del samhällsfenomen från runt det sena 00-talet, som till exempel ett ökat antal flyktingar, terrorism och klimatförändringar. Men inte heller i dessa fall når oron några tidigare okända nivåer. Därtill finns det flera fenomen för vilka oron minskar, som till exempel organiserad brottslighet och ökade sociala klyftor.

Det finns inte heller någon underliggande trend kring att oron skulle vara större i de yngre generationerna. Tvärtom är den sociala oron genomgående större bland äldre och de äldre generationerna. De enda undantagen gäller den personliga oron, där yngre människor är mer oroliga för att bli arbetslösa eller för att få en oväntad utgift.

När det gäller skillnader mellan könen, så är kvinnor överlag mer oroliga än män, både när det gäller social och personlig oro. Ett iögonfal-

lande undantag är att män och kvinnor är lika oroliga för ett ökat antal flyktingar. Dessa mönster är relativt konstanta över tid.

Det finns också en rad relativt konstanta mönster när det gäller skillnader mellan socio-ekonomiska grupper, där svagare grupper är mer oroliga än starka. Detta gäller även för sociala fenomen som inte har någon tydlig ekonomisk anknytning. Det finns också vissa skillnader i vad man oroar sig för. Lågutbildade är mer oroade för exempelvis arbetslöshet, sociala klyftor, försämrad välfärd, terrorism, naturkatastrofer och ett nytt världskrig samt för ett ökat antal flyktingar. Högutbildade är mer oroliga än lågutbildade för miljöförstöring, klimatet och politisk extremism.

När det gäller indikatorerna på nöjdhet och optimism, så visar de att det svenska samhället har gått mot mer optimism över de senaste två decennierna. Detta är ytterligare ett tecken på att någon bred orostrend inte föreligger. Den övergripande trenden mot större optimism drivs dock i hög grad av förändringar enbart bland hushållen med högre inkomster. Indikatorerna uppvisar dock lite olika tajming för dessa förändringar. När det gäller frågan om hur man ser på sina personliga ekonomiska utsikter, så sker den ökade optimismen under 1990-talets gång. Därefter har synen på den privata ekonomins utveckling visserligen varierat från år till år, men legat på ungefär samma nivå. När det gäller nöjdhet med livet så sker förändringen snarare mer kontinuerligt. I övrigt finns väsentliga skillnader mellan olika socio-ekonomiska grupper även här, i det att svagare grupper är mindre nöjda än starkare. Intressant att notera är också att klyftan i nöjdhet med livet har vuxit över tid mellan framför allt låg- och höginkomsttagare.

Slutligen redovisades samvariationen mellan samhällsoro och personlig oro. De väsentligaste resultaten att ta med sig härifrån är att det finns avsevärd variation i kopplingen mellan samhällsoro och personlig oro. Även om de flesta av måtten samvarierar, så varierar ändå styrkan i denna samvariation. Särskilt intressant att notera är att medan personlig ekonomisk oro samvarierar relativt väl med oro för ekonomiskt associerade samhällsproblem (till exempel oro för ekonomisk kris), så samvarierar de inte särskilt starkt med oron för ökat antal flyktingar.

3. Diskussion

I DETTA KAPITEL PRESENTERAS några reflektioner utifrån de resultat som redovisades i kapitel två. Det gäller bland annat metodologin och vad SOM-undersökningarnas data egentligen säger oss. Vidare diskuteras var oron och optimismen kommer ifrån och deras möjliga konsekvenser. Den här rapporten gör inga empiriska analyser av dessa frågor, så dessa avsnitt får betraktas som mer spekulativa.

3.1 Vad kan SOM-undersökningarna säga om oro?

Som uppmärksammades i början av kapitel 2, så bygger tolkningarna av SOM-undersökningarna i denna rapport på ett antal antaganden om att vissa saker har förblivit konstanta över tid. Förutom dessa antaganden, kan man även diskutera närmare vad det överhuvudtaget är vi försöker mäta.

Att döma av diskussionen i verk som Albertson och Gadarian (2015), Neuman m.fl. (2008) eller Feldman Barrett (2017) kan det även i vetenskapliga studier av känslor vara oklart var känslan som sådan börjar, och var dess orsaker och konsekvenser tar vid. Det är till exempel inte ovanligt att även mer psykologiskt orienterade forskare drar in den sociala situationen i definitionen av en känsla, eller dess konsekvenser.⁶

När SOM-undersökningarna frågar om hur oroliga människor är för olika saker, sker det utan närmare definition av "oro". Folk får rapportera sina inre tillstånd utifrån sina egna uppfattningar om vad ordet betyder. Samma sak gäller många psykologiska studier, där stimuli ofta består i att folk uppmanas att tänka på saker som gör just dem oroliga.

Men självrapportering av känslor kan medföra tolkningsproblem. Den neurovetenskapligt orienterade psykologiprofessorn Lisa Feldman

6 Till exempel beskriver Albertson och Gadarian (2015, s. 5) att en känsla består av fem olika komponenter, varav en är "en bedömning eller utvärdering av situationen" (an appraisal or evaluation of the situation) och en annan är "en tendens för handlandet" (an action tendency). Ekman (1999) ställer upp en rad kriterier för vad en "basic emotion" är, varav en är att den ska ha "universellt förelöpande händelser" (universal antecedent events).

Barrett (2017) menar att våra känslobegrepp är vaga och mångtydiga. Till exempel kan olika negativa känslor vara svåra att skilja från varandra. Eventuellt skulle det ensidiga fokuset på oro i SOM-undersökningarna kunna leda till en överskattning av fenomenets förekomst. Man kan tänka sig att frågan även fångar upp andra, liknande känslor. Kanske tar en del svaranden tillfället i akt att uttrycka känslor som med andra mätinstrument hade fångats upp som ilska, ledsenhet eller trötthet? Därtill har flera sociologiska tänkare lagt fram tänkvärda resonemang kring hur vårt känsloliv är kopplat till inlärningsprocesser och sociala konventioner (Thoits 1989; Turner och Stoits 2006; Wettergren 2013). Detta gäller inte bara hur vi visar våra känslor, utan också hur vi tolkar och bearbetar dem för oss själva. Med Arlie Hochschilds (1979) uttryck ägnar vi ganska mycket tid av våra liv åt *emotion management*, att hantera våra känslor. Turner och Stoits (2006, s. 28) återger en rad exempel på sådana strategier som vi använder för att få oss själva att känna mer eller mindre av någonting: recitera och inpränta föregivna regler, använda mediciner eller droger som försvagar oönskade känslor och förstärker önskade, återkalla minnen eller tankar som är associerade med de önskade känslorna, distansering av jaget från situationen för att undvika att bli alltför involverad, och så vidare. Kort sagt, ”vad jag egentligen känner” kan vara en knepig sak att komma underfund med även för en själv.⁷

Men även om känslobegreppen är subjektiva, kan de ändå vara meningsfulla att analysera om man har en idé om vad människor överlag menar när de säger sig vara oroliga. Albertson och Gadarian (2015, s. 5–9) formulerar en definition av oro som nog kan vara användbar i detta hänseende. De definierar oro (*anxiety*) som den känsla som uppstår inför en situation som är otrevlig (*unpleasant*), hotande och osäker. Oro kan enligt dem även sägas ha en kognitiv aspekt, i meningen att den kännetecknas av förekomst av osäkerhet, vilket kan gälla såväl vad hotet består i, som hur det ska bedömas. Detta skiljer oro från ilska och frustration, som kännetecknas av att man anser sig veta ganska väl vad det är som utgör ett hot eller ett hinder. Hotet ifråga ska inte heller bara handla om något man inte tycker om, utan rikta sig mot ens egen välmåga.

Just frågan om vad man är orolig *för* tycks vara av central betydelse

7 Ytterligare tänkvärda reflektioner kring möjligheterna att mäta känslor finns i antologin *Methods of Exploring Emotions* (Flam och Kleres 2015).

i diskussionen om orons politiska effekter. I många diskussioner om orons roll i den politiska utvecklingen tänker man sig att oron är något obestämbar, och att människor ofta inte ens riktigt vet vad de är oroliga för. Wästberg och Lindvall (2017, s. 13, 51) är inne på detta spår.

Utan att förneka att oro nog ibland kan ha ett oklart ursprung, så vore det dock märkligt om den inte tog sig uttryck i oro *för* någonting. Det mesta av forskningen om oro är inriktad på oro för saker som åtminstone är så pass specifika att de går att formulera i ord: det kan gälla migration, terrorism, klimatet med mera. I den mån de här fenomenen är oklara ligger oklarheten dessutom snarare i exakt vilka konsekvenser de kommer att få för en själv och ens omgivning. Därför framstår det ändå som rimligt att förutsätta att en ökad oro i samhället borde kunna fångas i frågor som de i SOM-undersökningarna.

Lite på samma tema förekommer också ofta en tanke om att oro lätt sprids från ett objekt till ett annat: blir man orolig för en sak blir man också orolig för mycket annat. Till exempel föreslår Gidron och Hall (2018, s. 63) en mekanism i denna stil för att göra en koppling mellan förändringar i det ekonomiska livet och röstning på anti-immigrationspartier (se även Albertson och Gadarian 2015, s. 8).⁸ Detta är en intressant tanke, som dock ännu inte verkar ha prövats som sådan.

3.2 Lever vi i en ”orons tid”?

Känslan oro tycks ha blivit mycket populär i den allmänna svenska debatten på senare år, med många diskussioner kring huruvida ”folks oro” är något som ska ”tas på allvar” eller inte. I dessa diskussioner kan man urskilja en gemensam föreställning om att oron är något som ökar i Sverige. Det finns däremot olika uppfattningar om varifrån oron kommer. Vissa menar att reella förändringar i samhället ger upphov till oro, vare sig det beror på ökade inkomstklyftor eller är kopplat till invandringen. Andra menar att den ökade oron främst drivs av propaganda från opinionsbildare (inklusive politiska partier), som skapar skuggbilder av hot

8 Denna tanke bör nog skiljas från idén att vissa människor är generellt sett mer oroliga. Denna senare idé (som diskuteras i Djerf-Pierre och Wängnerud 2016) består i att människor har olika benägenhet att bli oroliga för saker, att vissa människor ständigt är mer oroliga än andra och att de är mer oroliga än andra för allt möjligt. Det är med andra ord en tanke om ett statistiskt tillstånd. Tanken om orons spridning är en idé om en dynamik: om människor av någon anledning blir oroliga för en sak, kommer de också att bli mer oroliga för en massa andra saker.

som i själva verket inte finns. Ibland kombineras detta med argument om att oron för andra hot än de som står i medias fokus är större, och att detta innebär att de hoten borde uppmärksammas mer (till exempel klimatförändringar).

Frågan om vad som förklarar utvecklingen i samhällsoro kompliceras av att det av resultaten att döma inte finns någon sådan gemensam trend att förklara. I den mån det finns någon ökande oro under de senaste tio åren, gäller det snarare en del specifika frågor, som oro för ett ökat antal flyktingar, försvagad demokrati eller ökad främlingsfientlighet.

För en del kanske dessa resultat går starkt emot vad man själv har iakttagit i samhällsutvecklingen på senare år. Närvaron av större oro i samhället kan framstå som nästan självklar. Wästberg och Lindvall (2017) radar till exempel upp ett stort antal nya samhällsproblem som inte fanns för några decennier sedan. Deras relevans som argument tycks ligga i tanken att oron måste ha blivit större, eftersom det finns så mycket mer att oroa sig för.

Man kan dock fundera på i vilken mån sådana beskrivningar är produkten av ett selektivt historiskt minne. Under första halvan av 1900-talet fanns det förutom det allmänt oroliga världsläget också många sjukdomar att oroa sig för, som i dag nästan inte förekommer alls, till exempel mässlingen, smittkoppor och polio. Det sista stora utbrottet av just polio i Sverige skedde så sent som på 1950-talet (Folkhälsomyndigheten 2017). Efterkrigstiden förknippas i dag ofta med social harmoni och framsteg, men det var också en period då hotet om ett nytt storkrig och användandet av kärnvapen var ständigt närvarande. I det svenska samhället var det en tid då nästan alla vuxna män var involverade i Försvarmakten, och civilförsvarets verksamhet var avsevärt mer omfattande än vad den är i dag. Möjligheten att ett stort krig skulle bryta ut bör således ha varit avsevärt mer närvarande i människors vardag än den är i dag. 1970-talet var också en tid när frågan om politisk terrorism stod högt på agendan i stora delar av Västeuropa, vilket även påverkade Sverige i form av ambassadockupationen i Stockholm 1975. Den retorik som användes kring kärnkraftsfrågan under samma tid vittnar om att den hade en existentiell tyngd likvärdig klimatförändringarna i dag.

Därtill kan man fråga sig om det existerar något konstant skalförhållande mellan den objektiva storleken på våra samhällsproblem (i den

mån den alls kan fastställas) och människors oro för dessa. Man kan rentav fråga sig om inte de iakttagelser och upplevelser som Wästberg och Lindvall (2017) rapporterar om, som går tillbaka till samhällstänkare som Ulrich Beck och Zygmunt Bauman, är typiska för moderniteten i allmänhet – en värld där människor gör erfarenheten att (med Marx ord) ”allt som är fast och beständigt förflyktigas” om och om igen (Berman 2001 [1982]).

Dessa observationer pekar mot att i den mån vi ser ökad oro i samhället så berör den vissa saker, snarare än en generell oro över samhällsutvecklingen i allmänhet. Det finns därför skäl att i analysen av den historiska utvecklingen främst koncentrera sig på just specifika fenomen, snarare än oro i allmänhet.⁹ Som refereras i avsnitt 2.2 ovan så visar Andersson m.fl. (2018) att det finns grupper av samhällsfenomen för vilka oron tenderar att sammanfalla. Deras analys gäller situationen i Sverige 2017. Det är dock inte alla dessa problem som uppvisar parallella trender över tid (till exempel går oron för ett ökat antal flyktingar upp, men oron för ökade sociala klyftor går ned på senare år). Analyser av hur oron för olika problem har kommit att sammanfalla medan oron för andra har kommit att bli ömsesidigt uteslutande är en intressant uppgift för vidare forskning.

Mer konkreta förklaringar till utvecklingen i oron för olika fenomen lämnas dock här till framtida undersökningar. En mer ambitiös analys av förklaringarna till utvecklingen bör förmodligen ta sin början i att försöka skilja periodeffekter (effekter av enskilda händelser eller av den förändrade situationen i samhället) från mer underliggande förändringar, som demografisk komposition (om nu vissa grupper har en större benägenhet att känna eller uttrycka oro än andra) och generationsskillnader.

3.3 Oro och ekonomisk ojämlikhet

Resultaten i denna rapport visar att klasskillnaderna i samhället sammanfaller med känslomässiga skillnader, såväl vad gäller oro över samhällsproblemen och för den personliga situationen som för nöjdhet med livet och framtidstro. Många av dessa skillnader ser ut att kunna förkla-

⁹ Därmed inte sagt att det saknar värde att analysera oro som ett allmänt personlighetsdrag. Bara att det är svårt att förklara de senaste årens politiska utveckling i termer av en generellt ökad oro.

ras med att människor längre ned på den socio-ekonomiska skalan löper större risker och drabbas hårdare av många problem, såväl samhälleliga som personliga. Åtminstone i en del fall går dessa skillnader dock utöver de personliga ekonomiska risker som är självklart förknippade med en sådan ställning. Människor med svagare socio-ekonomisk ställning är också mer oroade över korruption, religiösa motsättningar och terrorism. Rapporten ger alltså vissa belägg för tanken att klassamhället även har en känslomässig dimension (Barbalet 2001). Ämnet kan vara värt att undersöka vidare, även vad gäller fler känslor. Känner till exempel människor längre ned i den socio-ekonomiska skalan mer ilska än andra?

Resultaten som presenteras här ger också vissa belägg för att olika saker framstår som mer oroande i olika samhällsgrupper. I de flesta fall är som sagt de socio-ekonomiskt svagare mer oroliga. Det finns dock samhällsproblem där de socio-ekonomiskt starka är mer oroade, som klimatförändringar, ökad främlingsfientlighet och politisk extremism. Det är en intressant men svår fråga om oro för det ena står i konflikt med att vara orolig för det andra. I SOM-institutets data tenderar orosfrågor överlag att samvariera positivt eller inte alls. I den mån det finns någon tendens så uppger alltså en person som är orolig för en sak att den är orolig även för andra saker. Det enda iögonfallande undantaget är att personer som är oroliga för ett ökat antal flyktingar tenderar att inte vara oroliga för ökad främlingsfientlighet, och vice versa.

Samtidigt är det ändå värt att påpeka i att människor verkar reagera på samhällsutvecklingen på likartade sätt. Även om det kan skilja sig åt mellan samhällslagren i hur många som är oroliga för ett givet samhällsproblem, så finns det egentligen bara ett (möjligt) exempel på att olika grupper skulle röra sig i olika riktningar vid samma tillfälle (frågan om nöjdhet med livet). I denna mening verkar människor i olika samhällsgrupper inte leva i särskilt olika världar. Till de mer positiva resultaten hör också att skillnaderna mellan städer och landsbygd, som ofta diskuteras i dagens debatt, inte är stora alls, och inte heller växande.

I början av arbetet med denna rapport hade författaren hypotesen att de ökande klyftorna på senare år skulle ha lett till ökande skillnader i oro. Resultaten i denna rapport pekar knappast i någon entydig sådan riktning. Det resultat som står ut i en sådan riktning är att människor i höginkomsthushåll har blivit mycket mer nöjda med livet än andra.

Ett sådant gap fanns redan 1996 när frågan började ställas, men det har växt sedan dess. Människor i andra ändan av inkomstfördelningen blir dock inte mer missnöjda, och vi ser heller ingen trend mot större oro för ökade sociala klyftor. Detta, och flera andra iakttagelser i rapporten, väcker vidare frågor om vilka kopplingar människor gör och inte gör mellan sina personliga liv och sin samhällssyn. Möjligen är denna koppling inte så stark som man kan tro.

3.4 Har oro politiska konsekvenser?

En viktig diskussion handlar om vilka konsekvenser oron kommer att få eller har haft. Inte minst spelar oro en roll i många diskussioner om Sverigedemokraternas framväxt.

En central föreställning i mycket tänkande om oro i samhällsdebatten, och inte minst när det handlar om att förklara högerextrema partiers framväxt, är att oro kan få konsekvenser även på områden som ligger en bit bort från det som orsakat oron till att börja med. Gidron och Hall (2017, s. 63) resonerar utifrån en väletablerad hypotes inom psykologisk forskning om att människors oro för sin sociala status leder till mer fiendtlighet gentemot out-groups (grupper man inte anser sig tillhöra). Gidron och Hall tar också fram empiriska belägg för att en hel del statusförskjutningar har ägt rum i Sverige och flera andra europeiska länder över de senaste trettio åren. De finner att framförallt män utan universitetsutbildning upplever sig ha lägre relativ status i dag jämfört med runt 1990. Det skulle vara förtjänstfullt med en mer noggrann jämförelse med denna trend och oro över hot från out-groups. I Sverige har vi sett en ökande oro över flyktingmottagandet på senare år. Å andra sidan är den trenden mer kortsiktig (de senaste tio åren, se figur 2.1) än den som Gidron och Hall kartlägger. Den tycks också finnas bland både män och kvinnor, och bland både lågutbildade och högutbildade (se figur 2.2 och figur 2.4).

I boken *Uncivil Agreement* (2018) resonerar Lilliana Mason, inte så mycket utifrån oro för specifika sociala problem, eller personlig oro, utan snarare om oro över hur det ska gå för någon av ens in-groups (grupper man anser sig tillhöra). Masons bok presenterar en modell för hur oro kan omsättas i vrede. Oro är enligt henne något som stammar ur ett specifikt hot mot ens tillvaro. Om man sedan lägger till en föreställning

om att hotet är riktat inte bara mot en själv, utan mot ens in-group, och en föreställning om exakt vems fel hotet är (eventuellt tillhandahållen av någon politisk opinionsbildare), så omsätts oron i vrede, vilket i sin tur leder till olika former av politisk aktivitet. En sådan modell skulle möjligen kunna stämma ganska bra in på det svenska fallet. Om oron för flyktinginvandringen tolkas som just sådan oro för hur det ska gå för ens in-group¹⁰ skulle den ökande andelen som känner sig mycket oroliga för flyktinginvandringen kunna vara en del i en förklaring till Sverigedemokraternas framväxt.

I *The Authoritarian Dynamic* (2005) formulerar och testar Karen Stenner en idé om att människor i olika grad besitter något hon kallar för en "auktoritär disposition". Med detta menas en känslighet för avvikelser i omgivningen från gemensamma normer, värden och föreställningar, och mot ledare man upplever som ovärdiga. Dessa människor har därmed en starkare tendens till oro, men även mer intoleranta attityder och fientliga beteenden gentemot de som anses avvikande. Stenner är pessimistisk när det gäller möjligheterna att få bort den här sortens tendenser i människor, men rekommenderar att de ska hanteras med en retorik som betonar gemenskapens enighet gentemot en större, mer abstrakt yttre fiende. Stenner (2005, s. 328–331) när förhoppningen att en sådan fiende i någon mån kan demoniseras utan att någon faktiskt behöver komma till skada.

Albertson och Gadarian (2015, se även Valentino m.fl. 2008) ägnar en rad experimentstudier åt att försöka fastställa olika effekter av oro bland amerikaner. De undersöker flera olika sakpolitiska områden (immigration, epidemier och klimatförändringar) och finner (a) att oroliga människor tenderar att bli mer politiskt aktiva och söka mer information, (b) att informationssökandet tenderar att vara inriktat på en bekräftelse av hotet, (c) att oro ökar människors tillit till experter, närmare bestämt till experter som bekräftar hotet som verkligt och som betonar säkerhets- och trygghetsvärden. Detta talar för att en retorisk motkraft till partier som Sverigedemokraterna i någon mening måste bekräfta den hotbild som deras anhängare ser, om man ska kunna vinna deras öron. Vad undertecknad kan se behöver det dock inte finnas någon konflikt

¹⁰ Exakt hur denna in-group ser ut kan förmodligen variera en del mellan individer, men den grupp som jag har i åtanke syftar alltså på "etniska svenskar" och liknande konstruktioner.

med att kombinera detta med politiska budskap på andra områden. Därremot tycks denna forskning leda till slutsatsen att det är svårt att bara ignorera detta hot helt, eller att försöka förminska det.

Många av dessa tankar får dock betraktas som tentativa, snarare än något som kan ges vetenskapens fulla auktoritet. Många av de förmodanden som formulerats ovan skulle vara tämligen väl lämpade att testa i ytterligare experiment. Dessa psykologiska modeller syftar till att förklara individers reaktioner under specifika omständigheter, som i empiriska studier ofta är kontrollerade i ett laboratorium. Det är en vidare fråga huruvida dessa omständigheter är desamma som förekommer i samhället. Har vi sett en ökad förekomst av normativa hot, eller en ökning i orosinducerade händelser? De teorier som resonerar om en mer allmän oro framstår i detta avseende som mindre plausibla, eftersom någon sådan allmän trend inte verkar finnas. Modeller som behandlar mer specifika (uppfattade) hot, och kanske i synnerhet sådana hot som omfattar inte bara individen utan även dennes in-groups, har förmodligen mer att säga.

4. Referenser

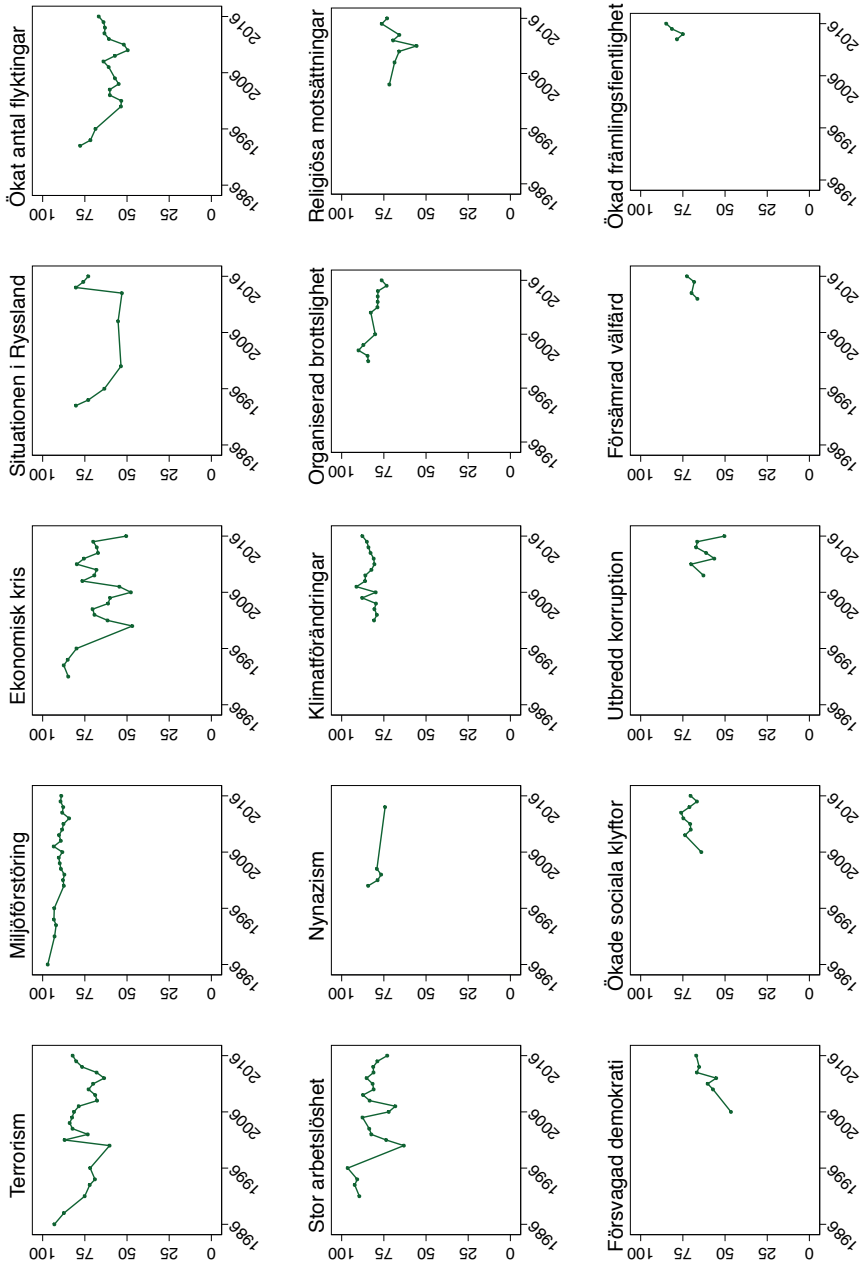
- Albertson, Bethany och Shana Kushner Gadarian (2015) *Anxious Politics – Democratic Citizenship in a Threatening World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andersson, Ulrika, Andreas Carlander, Elina Lindgren och Maria Oskarsson (2018) "Sprickor i fasaden", s. 11–40 i des. (red.) *Sprickorna i fasaden*. SOM-institutet, Göteborgs universitet: SOM-rapport nr 72. Tillgänglig på: <https://som.gu.se/publicerat/bocker/72sprickor>
- Barbalet, Jack M. (2001) *Emotion, Social Theory and Social Structure – A Macrosociological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, Marshall (2001 [1982]) *Allt som är fast förflyktigas*. Lund: Arkiv förlag.
- Clement, Scott (2016) "What's wrong with the 'right or wrong track' polling numbers?" Bloggpost publicerad på The Monkey Cage, hämtad 2018-08-30. Tillgänglig på: https://www.washingtonpost.com/opinions/whats-wrong-with-the-right-or-wrong-track-polling-numbers/2016/10/28/ccboai4a-9c76-11e6-b3c9-f662adaa0048_story.html
- Djerf-Pierre, Monica och Lena Wängnerud (2017) "Gender and Socio-Tropic Anxiety: Explaining Gender Differences in Anxiety to Social Risks and Threats", s. 217–240 i *International Journal of Public Opinion Research*, vol. 28(2).
- Ekman, Paul (1999) "Basic emotions" s. 45–60 i Tim Dalgleisch och Mick J. Power (red.) *Handbook of Cognition and Emotion*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Feldman-Barrett, Lisa (2017) *How Emotions are Made – The Secret Life of the Brain*. London: Macmillan.
- Flam, Helena och Jochen Kleres (2015) *Methods of Exploring Emotions*. London: Routledge.
- Folkhälsomyndigheten (2017) "Vaccin mot polio." Tillgänglig på: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/vaccinationer/vacciner-a-o/polio/> Hämtad 2018-10-19.
- Gidron, Noam och Peter Hall (2017) "The politics of social status: eco-

- conomic and cultural roots of the populist right”, s. 57–84 i *The British Journal of Sociology*, vol. 68.
- Greider, Göran och Åsa Linderborg (2018) *Det populistiska manifestet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Markstedt, Elias (2014) *Representativitet och viktning – Riks-SOM som spegel av det svenska samhället 1986–2013*. SOM-rapport 2014:20. Göteborg: SOM-institutet. Tillgänglig på: https://ipd.gu.se/digitalAssets/1488/1488797_representativitet-och-viktning-1986-2013.pdf
- Müller, Jan-Werner (2016) *Vad är populism? En essä*. Göteborg: Daidalos.
- Neuman, W. Russell, George E. Marcus, Ann N. Crigler och Michael Mackuen (2007) *The Affect Effect – Dynamics of Emotion in Political Thinking and Behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Oscarsson, Henrik och Maria Solevid (2015) ”Sverige oroar sig”, s. 81–95 i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson och Maria Oskarson (red.) *Fragment*. SOM-institutet, Göteborgs universitet: SOM-rapport nr 63. Tillgänglig på: <https://som.gu.se/publicerat/bocker/63.-fragment>
- Robin, Corey (2006) *Fear – The History of a Political Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Solevid, Maria (2017) ”Vi måste ta människors oro på allvar”, s. 139–151 i Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson och Maria Oskarson (red.) *Larmar och gör sig till*. SOM-institutet, Göteborgs universitet: SOM-rapport nr 70. Tillgänglig på: <https://som.gu.se/publicerat/bocker/70.-larmar-och-gor-sig-till>
- SOM-institutet (2017) *Super-Riks-SOM 1986–2016 v2017.1*. Göteborg: Göteborgs universitet. Tillgänglig på: <https://snd.gu.se/sv/catalogue/study/snd0905>
- Svallfors, Stefan (2010) *Trygg, stöttande, tillitsfull? – Svenskarnas syn på socialförsäkringarna*. Underlagsrapport till den parlamentariska socialförsäkringsutredningen (S 2010:4). Tillgänglig på: https://uploads.staticjw.com/ps/psfu/4_trygg_stottande_tillitsfull_svenskarnas_syn_pa_socialforsakringarna.pdf
- Stenner, Karen (2005) *The Authoritarian Dynamic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thoits, Peggy A. (1989) ”The Sociology of Emotions”, s. 317–342 i *Annual Review of Sociology*, vol. 15.

- Turner, Jonathan H. och Jan E. Stets (2006) "Sociological Theories of Human Emotion", s. 25–52 i *Annual Review of Sociology*, vol. 32.
- Valentino, Nicholas A., Vincent L. Hutchings, Antonie J. Banks och Anne K. Davis (2008) "Is a Worried Citizen a Good Citizen? Emotions, Political Information Seeking, and Learning via the Internet", s. 247–273 i *Political Psychology*, vol. 29(2).
- Wettergren, Åsa (2013) *Emotionsociologi*. Malmö: Gleerups.
- Wästberg, Olle och Daniel Lindvall (2017) *Folkstyret i rädslans tid*. Stockholm: Fri tanke.

5. Appendix

Figur 5.1 Upplevd oro för olika samhällsfenomen inför framtiden Andelen som svarade "Mycket oroande" eller "Ganska oroande"

Kommentar: Diagrammen är baserade på samma frågor om oro för olika samhällsfenomen som i figur 2.1. De visar andelen som svarade "Mycket oroande" eller "Ganska oroande" för respektive samhällsfenomen under varje undersökningsår. Punkterna visar vilka år som frågan ställdes.

Rapporter i serien

1. Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?
ISBN 978-91-566-3326-3
2. Jämlikhet och tillväxt
ISBN 978-91-566-3327-0
3. Program för en jämlik skola
ISBN 978-91-566-3328-7
4. Högerpopulismen och jämlikheten
ISBN 978-91-566-3329-4
5. Ojämlikhetens geografi
ISBN 978-91-566-3330-0
6. Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet
ISBN 978-91-566-3331-7
7. Sverigedemokraterna i den svenska geografin
ISBN 978-91-566-3332-4
8. Har vi råd att bo här?
ISBN 978-91-566-3333-1
9. Ojämlikhet och radikala högerpartier
ISBN 978-91-566-3334-8
10. Ojämlik hälsa
ISBN 978-91-566-3335-5
11. De oorganiserade
ISBN 978-91-566-3336-2
12. Kamrateffekternas betydelse
ISBN 978-91-566-3337-9
13. Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?
ISBN 978-91-566-3338-6
14. Brobyggare eller vattendelare?
ISBN 978-91-566-3339-3
15. Program för omfördelning
ISBN 978-91-566-3340-9
16. Och aldrig mötas de två
ISBN 978-91-566-3341-6
17. Grannskapseffekter
ISBN 978-91-566-3342-3

18. Välfärdspolitik och jämlikhet

ISBN 978-91-566-3343-0

Diskussioner om människors rädsla och oro har tagit stor plats i den svenska politiska debatten under senare år. Men stämmer det att människors oro ökat över tid? Vad är människor rädda för och finns det en ojämlikhet också i hur vi oroar oss?

Denna rapport visar att det inte finns någon bred trend mot ökande oro de senaste tio åren, utom för vissa frågor. Det gäller exempelvis oro för ett ökat antal flyktingar, försvagad demokrati och ökad främlingsfientlighet. Oron är också ojämlik. Människor med svagare socio-ekonomisk ställning är oftare oroade än andra. Lågutbildade är mer oroade för arbetslöshet, sociala klyftor, försämrad välfärd, terrorism, naturkatastrofer samt för ett ökat antal flyktingar. Högutbildade är mer oroliga för miljöförstöring, klimatet och politisk extremism.

En viktig iakttagelse är att medan det svenska samhället har gått mot mer optimism över de senaste två decennierna, så drivs denna utveckling främst av hushållen med högre inkomster. Klyftan i nöjdhet med livet har vuxit över tid mellan låg- och höginkomsttagare.

Rapporten är skriven av Erik Vestin, fil dr i statsvetenskap.

Juni 2019

ISBN 978-91-566-3344-7

www.lo.se

